

Birbirinin Can Simidi Kadın ve LGBTİ+ Özneler: İnsan Hakları Alanında İlişkiler, İttifaklar, Mesafeler

HANDE GÜLEN

HAFIZA
MERKEZİ
BERLİN

Birbirinin Can Simidi Kadın ve LGBTİ+ Özneler: İnsan Hakları Alanında İlişkiler, İttifaklar, Mesafeler

HANDE GÜLEN

Bu rapor, Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından desteklenen ve ISHR (International Service for Human Rights) ile birlikte yürütülen "Başkalarını Savunmak, Kendini Özgürleştirmek: Türkiye'deki Kadın Hak Savunucuları" projesi kapsamında hazırlanmıştır.

© Hafıza Merkezi e.V., Kasım 2021.
Tüm hakları saklıdır.

YAZAR Hande Gülen

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Özgür Sevgi Göral, Özlem Kaya

SON OKUMA Müge Karahan

TASARIM Selin Estroti

KAPAK İLLÜSTRASYONU Güneş Terkol

Hatırladığın kadarsın, kumaş üzerine dikiş,
123x79cm, 2011

V.i.s.d.P.

Özlem Kaya Bergmann
c/o **HAFIZA MERKEZİ e.V.**
Haus der Demokratie und
Menschenrechte
Greifswalder Str. 4
10405 Berlin

www.hm-berlin.org
info@hm-berlin.org

DESTEKLEYENLER

Federal Foreign Office

Human Rights

İÇİNDEKİLER

4	Sunuş ve Metodoloji
7	I. Giriş
8	II. İnsan Hakları Hareketinde Kadınlar ve LGBTİ+'lar
8	A. Feminist Hareket ve Kadınların Farklı Öznellikleriyle Kesişmeler
12	B. Hak Mücadelelerinde Queer Varoluşlar
15	III. Birbirinin Can Simidi Hareketler: İlişkiler, Mesafeler ve Yakınlıklar
15	A. Bakımsızlı Politika Güzergâhları: Hareketler Arası İlişkiler
19	B. "Çoklu Mücadele Yürütmek Zorunda Hissetmek"
20	IV. 2015'in Ardından Daralan Alanlar
20	A. "İnsan Hakları Alanına Transfer" Olunan Yıllar ve Deneyimler
23	B. Kayyumlar ve Sonrası
24	C. Ohal Sonrası Yeni Dalga: Denetimler
25	D. Dar Alanlarda Dayanışma İlişkileri ve Eksik Kalanlar
27	E. Yeni Araçlar ve Yöntemler
29	F. Yeni Dil, Ara Kuşaklar ve Kuşaklar Arasılık
31	V. Sonuç

SUNUŞ VE METODOLOJİ

Hafıza Merkezi Berlin'in "**Başkalarını Savunmak, Kendini Özgürleştirmek: Türkiye'deki Kadın Hak Savunucuları**" projesi kapsamında hazırladığımız bu üç kısa rapor, Türkiye'deki sivil toplum ve insan hakları alanının cinsiyetli yapısını ve alandaki öznelerin cinsiyetli deneyimlerini feminist bir bakış açısıyla analiz etmeyi hedefleyen uzun soluklu bir araştırmanın ürünü. Bu üç raporun ortak derdinin, çoğu zaman tartışmasız "güvenli alan" olarak tanımlanan sivil toplum ve insan hakları alanının görünmez kılınan cinsiyetçi yapısını ifşa etmek ve alandaki kadın, queer ve non-binary öznelerin deneyimlerini görünür kılmak olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu raporlar, konuya farklı açılardan yaklaşarak Türkiye'deki insan hakları alanının toplumsal cinsiyetlendirmesine ve alandaki kadın, queer ve non-binary öznelerin güçlendirilmesine mütevazı bir katkı sunmayı amaçlıyor.

"Birbirinin Can Simidi Kadın ve LGBTİ+ Özneler: İnsan Hakları Alanında İlişkiler, İttifaklar, Mesafeler" başlıklı ilk rapor, alandaki öznelerin deneyimlerinden yola çıkarak feminist/LGBTİ+ hareket ile insan hakları hareketi arasındaki mesafeyi sorguluyor ve bu mesafenin nedenleri üzerine düşünüyor. Rapor öncelikle, Türkiye'de politik hareketlerde yer alan veya sivil toplum kurumlarında çalışan ya da başka aktivist ağların ve mücadele deneyimlerinin içinde bulunan kadın ve LGBTİ+ öznelerin, bu hareketlere ve kurumlara dahil olma biçimlerini ele alıyor. Bu dahil olma biçimlerinden yola çıkarak rapor, Türkiye'de insan hakları hareketi ile çeşitli politik hareketler arasındaki dinamiklerin, gerilimlerin ve ilişkilerin izini sürüyor. Özellikle 2015 sonrasında sivil alanın giderek daraldığı süreçte, ülkenin değişen toplumsal/politik koşullarının hareketler arasındaki mesafeleri, iletişimi ve ilişkilenmeleri nasıl etkilediğini ve bu dönemde feminist hareket, Kürt kadın hareketi ve LGBTİ+ hareketlerinde yer alan öznelerin, nasıl örgütlenme pratikleri geliştirdiklerini, politika yapma stratejilerini nasıl değiştirdiklerini anlamaya çalışıyor.

"Kurumlar, Kimlikler ve Öznellikler Arasında Hak Savunmak: Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Sivil Alan" başlıklı ikinci rapor, sivil toplum ve hak mücadelesi alanının cinsiyetçi yapısını ifşa etmeyi ve kadınların, insan hakları alanındaki bu cinsiyetçi örüntülerden gündelik hayatlarında nasıl etkilendiklerini tespit etmeyi hedefliyor. Bu çerçevede rapor, alandaki öznelerin gündelik deneyimlerine odaklanarak Türkiye insan hakları alanında toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ve zorlukların hangi örüntü ve mekanizmalar devreye sokularak yeniden üretildiği üzerine düşünüyor. Bunu yaparken alandaki kadınların gündelik deneyimlerini, yer aldıkları farklı örgütlenme modellerinin koşulları içerisine yerleştirerek değerlendiriyor. Böylece toplumsal cinsiyet temelli eşitliklerin, ayrımcılıkların ve zorlukların yaş, sınıf, etnisite, öğretim düzeyi gibi diğer toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler ile bir araya geldiğinde gündelik, somut, gerçek deneyimlerde nasıl tezahür ettiğini, bu bağın kadınların yaşamlarını ve kendilerini algılama ve anlatma biçimlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaya çalışıyor.

"Türkiye'deki 'İnsan Hakları Savunucusu' Paradigması Hakkında Feminist Bir Tartışma" başlıklı son rapor ise Türkiye'de son dönemde giderek etki alanını genişleten "insan hakları savunucusu" söylem ve mekanizmalarına bir toplumsal cinsiyet şerhi düşerek alanın cinsiyetlendirilmesine katkı sağlamayı ve bu vesileyle kadın öznelerin cinsiyetli deneyimlerini görünür kılmayı umuyor. Bu amaçla yola çıkan rapor, öncelikle "insan hakları savunucusu" paradigmasına ilişkin feminist eleştirilere odaklanıyor ve farklı coğrafyalarda "insan hakları savunucusu" söylem ve koruma mekanizmalarının toplumsal cinsiyetlendirilmesi için verilen

uzun soluklu feminist mücadeleye kulak kabartıyor. Ardından da bu mücadele sonucunda ortaya çıkan ve zaman içinde dönüşerek farklı anlamlar kazanan “kadın insan hakları savunucusu” kavramının Türkiye’de hangi tartışma kapılarını araladığını, insan hakları alanının cinsiyetçi yapısına ilişkin neleri düşünmeye teşvik ettiğini, alanın özneleri için bu kavramın ne anlama geldiğini ve son kertede alandaki kadınlar için bu kavramın güçlendirici bir araç olup olmayacağını tartışıyor.

Bu araştırma çerçevesinde, sivil toplum örgütlerinde, feminist harekette, Kürt kadın hareketi ile LGBTİ+ kurumlarında ve aktivist ağlarda yer alan 30 kişiyle çevrimiçi olarak, yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirdik. Görüşme yaptığımız kişileri yaş, cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, çalıştığı alan, çalışma şekli ve aidiyet biçimleri gibi kriterleri göz önüne alarak bir çeşitlilik oluşturma gayesiyle belirledik. Görüşme yaptığımız kişilerden yalnızca ikisi aynı kurumda çalışıyor, geriye kalan 28 katılımcı ise alandaki farklı kurum ve ağlarda yer alıyor. Görüştüğümüz kişilerin üçte biri, fon desteği alan sivil toplum örgütlerinde profesyonel olarak çalışırken sayıca ağırlıktaki diğer grup, daha ziyade gönüllü desteğiyle çalışmalarını yürüten insan hakları veya sivil toplum örgütlerinde ya da feminist veya başka politik ağlarda yer alıyorlar.

Bilindiği gibi 2015 yılı, Türkiye’de şiddetin yeniden hem politik hem gündelik yaşamı birçok farklı açıdan yönetmeye başladığı bir dönemin başlangıcı oldu. Aynı zamanda, küresel ölçekte de otoriter rejimlerin ve farklı türde ırkçı, yabancı düşmanı hareketlerin güçlendiği ve hak savunmanın, politik mücadele vermenin, kamusal alanda birer özne olarak yer almanın zorlaştığı bir dönemden bahsediyoruz. Bu araştırmayı da sivil toplum ve hak mücadelesi alanlarındaki birçok kişi ve kurumun da tarif ettiği üzere sivil alanın daraldığı bir dönemde gerçekleştirdik. Haliyle araştırmanın hem çerçevesi hem temel soruları bu spesifik dönemin özgül koşullarının yarattığı etki göz önünde bulundurularak şekillendi. Artan baskı ve şiddet döneminde herkes sivil alanda kendi köşesine çekilmek zorunda bırakılırken kadınlar bu etkiyi gündelik, profesyonel ve politik yaşamlarında nasıl deneyimliyor sorusunun peşine düştük. Yine bu çerçevede raporlarda, görüştüğümüz kişilerin kimliklerini, kişisel güvenlikleri açısından bir tehlike yaratmamak adına anonim bırakmayı tercih ettik ve raporların bazı kısımlarında kurum isimleri geçse de görüşmelerden yaptığımız alıntıların, kişilerin kimliklerini ifşa etmeyecek şekilde paylaşılmasına özen gösterdik.

Son olarak hem araştırma sürecinin kendisinin hem de raporların sınırlılıklarından bahsetmek durumundayız. Örneğin, görüştüğümüz kişileri yukarıda belirttiğimiz dağılımlara göre belirlemeye çalışmış olsak da mekânsal olarak Ankara, İstanbul ve Diyarbakır ölçeğinde araştırmamızı şekillendirdik. Dolayısıyla çalışmamızda mekânsal farklılıklardan kaynaklanabilecek deneyimleri yeteri kadar öne çıkaramadığımızı düşünüyoruz. Ayrıca araştırmamızın, dolaylı da olsa tanıdığımız, kamusal olarak aşına olduğumuz ve toplumsal cinsiyet alanında yaptıkları çalışmalardan takip ettiğimiz kişilerle yapılan görüşmelerle sınırlı kaldığını da söyleyelim. Bir yandan mümkün olduğunca farklı hareket ve grupların örneklemimizde temsil edilmesine özen gösterdik ama onları doğrudan buldukları kurumların sözcüsü olarak dinlemedik. Dolayısıyla görüşmelerdeki anlatıların kişilerin dahil oldukları alanlardaki herkesin görüşlerini yansıtmayabileceğini de belirtmek isteriz. Bunu gözeterek, raporlarımızda mümkün olduğunca buldukları kurumların, ağların ve hareketlerin kamusal alanlardaki faaliyet ve etkinliklerine de yer vermeye çalıştık.

Ayrıca yaptığımız araştırma Türkiye sivil toplum ve insan hakları alanının toplumsal cinsiyetlendirilmesini ve alandaki kadın öznelerin deneyimlerini görünür kılmayı hedeflediği

için, raporlarda ağırlıklı olarak bu alanlardaki cis ve trans kadınların deneyimlerine odaklandık. Ancak raporlarımızda yer yer alandaki queer öznelerin deneyimlerine, LGBTİ+ hareketine/hak örgütlerine değiniyoruz ve bazen “kadın”, “non-binary”, “queer” ve “LGBTİ+” kavramlarını birlikte kullanıyoruz. Bunun birkaç nedeni var: Her şeyden önce, insan hakları alanını cinsiyetlendirme çabamız, yalnızca ikili cinsiyetin sorunsallaştırılmasını değil toplumsal cinsiyet rollerine uymadığı için “dışarıda” bırakılan, ikili cinsiyet sisteminin içerdiği ilişkilene biçimlerini sekteye uğratan herkesin tecrübelerini öne çıkararak bu alanın dinamiklerini anlamayı içeriyor. Dolayısıyla bu ifadeleri, farklı tecrübeleri birbirine eşitleyen bir yerden değil, patriyarkal ve cis-heteronormatif eşitsizlik biçimlerini, gündelik, toplumsal ve politik olarak bunlara maruz bırakılan herkesi bu tartışmaya dahil edebilmek adına birlikte kullanıyoruz. Ayrıca görüşme yaptığımız iki kişi, kendini non-binary olarak tanımlıyor, bu nedenle onların alandaki deneyimlerini göz ardı etmemiz zaten mümkün değildi. Dolayısıyla, her ne kadar insan hakları alanındaki non-binary’lerin deneyimlerine ilişkin çok sınırlı bir tecrübenin bilgisine sahip olsak da raporlarımızda non-binary katılımcıların deneyimlerini de elden geldiğince tartışmaya çalıştık. Elbette bu iki görüşme, tek başlarına, alandaki non-binary öznelerin, hak savunuculuğu yapan trans ve cis kadınlara kıyasla ne kadar farklı bir hak savunuculuğu/sivil toplum deneyimi olduğunu kapsamlı bir şekilde analiz edebilmemize imkân sağlamadı. Dolayısıyla raporlarda daha ziyade non-binary’lerin, toplumdaki kadınlık kurgusundan etkilendikleri için, yani toplumun önemli bir kesimi tarafından “kadın” olarak algılandıkları için, cis ve trans kadınlarla kesişen deneyimlerine odaklanabildiğimizi söyleyelim.

Son olarak, bu projenin hem araştırma hem yazım sürecinin, ciddi bir kolektif emeğin ürünü olduğunu söylemek isteriz. Bu denli yoğun ve sıkışık bir gündem içerisinde bizlere zaman ayırarak düşüncelerini ve hislerini açmış olan, görüşme yaptığımız herkese büyük bir teşekkürü borç biliriz. Yine, bu raporların yazım sürecinde bize dikkatli okumaları, zihin açıcı yorum ve eleştirileri ile eşlik edip destek olan Özlem Kaya ve Özgür Sevgi Göral’a da sonsuz teşekkürler. Raporların Türkiye’de insan hakları alanında toplumsal cinsiyete dair tartışmaları açmaya ve derinleştirmeye katkı sunmasını umuyoruz.

DURU YAVAN – GÜLİSTAN ZEREN – HANDE GÜLEN

I. GİRİŞ

Türkiye’de insan hakları hareketi 1980’lerden bugüne yaşanan ağır hak ihlallerine, cezasızlık politikalarına ve devlet suçlarına karşı mücadele veren ve yıllar içinde farklı öznelerin de katılımıyla çeşitlilik gösteren bir deneyime sahip. Bu çalışmanın bakmayı arzuladığı kadın ve LGBTİ+ öznelerin farklı alanlardan, hareketlerden, kurumlardan ve ağlardan insan hakları hareketine dahil olma pratikleri, yer yer gerilimleri, temasları ve uzaklaşmaları da bu mücadele deneyiminin önemli bir parçası. Bu tecrübeleri, 2015 yılında barış sürecinin sonlanmasını takiben Kürt illerinde devlet eliyle tırmandırılan şiddet ve savaş koşullarını, ardından 15 Temmuz darbe girişimi sonrası ilan edilen OHAL ile giderek daralan sivil alanı merkeze almadan düşünmek şüphesiz mümkün değil. Dolayısıyla raporun tamamında sivil alanın son yıllarda yargı tarafından maruz bırakıldığı tacizler, iktidar stratejileri ve buna bağlı olarak politika yapma araçlarında, örgütlenme biçimlerinde ve hareketlerin birbiriyle ilişkilerinde yaşadıkları değişiklikler temel referans noktasını oluşturuyor. Bu raporda, insan hakları hareketi ve hak savunuculuğu pratiği tarihsel ve kavramsal olarak ele alınmıyor. Daha ziyade insan hakları hareketi bir mücadele zemini olarak düşünülerek feminist, LGBTİ+ ve Kürt kadın kurum ve örgütlenmelerinin bu alan içinde mobilize olma biçimleri, yer yer bu alanın dışına çıkararak getirdikleri itirazları ve kendi özerk varoluş formları tartışmaya açılıyor.

Bu bağlamda, “İnsan Hakları Hareketinde Kadınlar ve LGBTİ+’lar” başlıklı ilk bölümde, insan hakları hareketindeki kadın ve LGBTİ+ öznelerin özellikle 2000’lerin ilk yarısından bugüne dek süren var olma mücadeleleri ve buldukları hareketlerin insan hakları alanıyla ilişkileri ele alınıyor. Kürt kadınların ve feministlerin insan hakları alanının cinsiyetli yapısına dikkat çekerek, cis hetero erkek hâkimiyetinin bu alanda üretilen politika yapma biçimlerini çoğunlukla bloke etmesine yönelik getirdikleri temel eleştiriler ele alınıyor. “Hak Mücadelelerinde Queer Varoluşlar” başlığında queer örgütlenmelerin insan hakları alanıyla zorlu deneyimi güncel örnekler göz önüne alınarak tartışılıyor. İnsan hakları alanında öne çıkan kurum ve örgütlerin cis ve heteronormatif düşünme biçimlerini sorunsallaştırmaması, öznelerin bu alandaki temsiliyetinin çoğunlukla sembolik düzeyde kalması gibi eleştiriler ve son dönemde yaşanan gelişmeler, farklı kurum ve ağlardan görüştüğümüz kişilerin anlatımları öne çıkarılarak ele alınıyor.

İnsan hakları hareketinin farklı öznelerinin birbiriyle kurdukları ilişkilene tarzları ise “Birbirinin Can Simidi Hareketler: İlişkiler, Mesafeler ve Yakınlıklar” başlıklı ikinci bölümün bakmayı amaçladığı temel meselelerden biri. İlk bölümden farklı olarak burada feminist, LGBTİ+ ve Kürt kadın örgütlenmelerinin son yıllardaki ilişkileri, birbirlerini görme biçimleri, sivil alanın daralması ile giderek sönümlenen ortaklıklar, kamusal temsiliyetler ve arayışlar tartışılıyor. Ek olarak bu bölümde kent ve ekoloji mücadelesi içinde yer alan kadınların feminist harekete aidiyetleri, mekân hareketlerinin hak savunuculuğu ile kesişimleri kısıtlı düzeyde de olsa ele alınıyor.

“2015’in Ardından Daralan Alanlar” başlıklı üçüncü bölüm şiddet sarmalına girilen 2015’ten bu yana kadınların gündelik hayatlarını, aktivist deneyimlerini ve mesleki aidiyetlerinde yaşadıkları değişimleri ele alıyor. OHAL dönemi sonrasında yaşanan ihraçlar ve kayyum politikaları Diyarbakır’da bulunan Kürt kadın örgütlenmeleri üzerinden anlatılıyor. OHAL sonrası sivil alanı giderek sarmalayan denetimler, sivil toplum kuruluşlarında yer alan kadınların, non-binary’lerin ve LGBTİ+’ların denetim dalgası içinde geliştirdikleri stratejiler, hayatta kalma biçimleri ve dayanışma ilişkileri yine bu bölümde ele alınıyor. Son olarak –her ne kadar sivil alanın daralması ile örgütlenme ve kamusal olarak var olma imkânları azalmış olsa da– kadınların ve LGBTİ+’ların özellikle dijital alanda geliştirdikleri aktivist formlar, geçmişte konuşulmayanları giderek daha yüksek sesle haykıran ifşa hareketleri, feminist hareketin queer ve transfeminist aktivist formlarla yakınlaşmaları ve kuşaklar arası ilişkiler üçüncü bölümde tartışılıyor.

II. İNSAN HAKLARI HAREKETİNDE KADINLAR VE LGBTİ+'LAR

A. Feminist Hareket Ve Kadınların Farklı Öznellikleriyle Kesişmeler

1980'lerin ikinci yarısından itibaren feministler darbe sonrası militarist uygulamalara ve devlet şiddetine karşı "Siyah Eylem" protestolarıyla,¹ 1990'larda Kürt milletvekillerinin Meclis'ten çıkarılarak tutuklanmasını protesto eden Arkadaşıma Dokunma kampanyalarıyla, ardından gelen dönemde örgütlenmesinde aktif rol aldıkları Cumartesi İnsanları/Anneleri hareketiyle, 1996'da İHD çatısı altında toplanan ve 2009'da feministlerin çağrısıyla yeniden bir araya gelen Barış için Kadın Girişimi (BİKG) mücadelesiyle insan hakları hareketinin öznelerinden biri.²

Türkiye'de 80 sonrası insan hakları mücadelesinde feministler çok öndeydi. Türkiye'deki en önemli meselelerden Kürt meselesinde en çabuk ilişki kuranlar feministler oldular. 1993 yılında kötü olağanüstü koşullar olduğu dönemde DEP milletvekilleri Meclis'ten apar topar çıkarıldığında feminist kadınların önde olduğu bir Arkadaşıma Dokunma hareketi doğdu. Ve bu Arkadaşıma Dokunma hareketi sadece Kürt meselesinde de değil aynı zamanda Türkiye'de yaşayan Ermenilerin yaşadıklarına da dikkat çekti. Komşuma dokunma, arkadaşına dokunma, Kürt milletvekillerine dokunma ... diye bir örgütlenmeye dönüştü. İnsan Hakları Derneği'nin kurucuları arasında da var feministler. Dolayısıyla bence bu ikisinin arasındaki ilişki pozitif ve geliştirici bir ilişki.³

Görüşmelerimizde 1980'lerden bugüne insan hakları hareketinde yer alan kadınlar, 80'lerin ikinci yarısından 2000'lere kadar, insan hakları kavramının kadınları geride bırakan bir anlamı olduğunu düşünerek çoğunlukla "kadın hakları" demeyi tercih ettiklerini belirttiler. Türkiye'de feminist hareket 80'lerde bir önceki dönemdeki örgütlenme tarzlarını sorgulayan, darbe sonrası militarist uygulamalara karşı kampanyalar örgütleyen bir mücadele pratiğine sahipti. 90'lara gelindiğindeyse 80'li yılların eylem deneyimlerinin kurumsal kadın örgütlenmeleriyle çeşitlendiği bir dönem belirgindi. Feminizmin kurumsallaşması olarak da ifade edilen bu dönemde, kadınların gündemleri etrafında onlarca vakıf ve dernek kuruldu.⁴ Görüşmelerimizde kadınlar o yıllarda hak mücadelelerinin sınırını ortak bir "kadınlık" söylemiyle belirginleştirme ihtiyacı hissettiklerini belirttiler.

1990'lar aynı zamanda Türkiye feminizmi açısından, Kürt ve Müslüman feministlerle karşılaşmaların yaşandığı ve ortak zemin arayışlarının öne çıktığı yılları ifade ediyor.⁵ 8 Mart 1999'da ilk kadın partisi PJKK'nin (Kürdistan İşçi Kadın Partisi) kurulmasıyla ve 2003 yılında Kürt siyasi hareketinin parlamento temsilcilerinin yanı sıra 20 kadın örgütünün bir araya gelerek oluşturduğu Demokratik Özgür Kadın Hareketi (DÖKH) ile birlikte Kürt kadınlar ilk özerk örgütlenme deneyimlerini başlattılar. 2000'lerin ilerleyen dönemlerinde feminist hareket ile Kürt kadınlar barış ve adalet taleplerini ortak platformlar ve birliktelikler aracılığıyla dile getirmeyi

1 Siyah Eylem protestoları için bkz. <http://www.sosyalistfeministkolektif.org/kampanyalar/tarihimizden-kampanyalar/cezaevlerindeki-siddete-kars-siyah-eylem/> 1990'larda kadınların hak mücadeleleri için bkz. <https://bianet.org/bianet/kadin/161091-aksu-bora-anlatiyor-90-lardan-bugune-turkiye-de-feminizm>

2 Barış için Kadın Girişimi deneyiminden yola çıkarak feministlerin insan hakları hareketindeki yeri için bkz. Feride Eralp (2020), "Barış Talebi Feminist Bir Talep midir? BİKG Deneyimi İçinden Yakın Tarihe Bir Bakış", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm*, Ed: Nacide Berber & Feryal Saygılıgil, Cilt:10, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 307-309

3 Mülakat no. 14, 16.06.2021, çevrimiçi.

4 90'ların sonuna gelindiğinde bu oluşumların sayısı 350 civarındadır. Detaylı değerlendirme için bkz. Birsen Talay Keşoğlu (2020), "Yalnızlıktan Meşruiyete... 1980 Sonrası Kadın Hareketi ve Kurumsallaşma", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm*, Ed: Nacide Berber & Feryal Saygılıgil, Cilt:10, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 151.

5 Aksu Bora & Asena Günel (2014), *90'larda Türkiye'de Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.

sürdürdüler. 90'lı yıllarda yaşanan karşılaşmalar 2000'lerde kalıcı birliktelikler olarak belirmişti. Bunun yanı sıra feminizmin kurumsallaştığı 90'larda öne çıkan "kadınlık" vurgusu Kürt kadınlar tarafından maruz bırakıldıkları eşitsizlik biçimleri, sahip oldukları öznel ve deneyimleri göz ardı ettiği gerekçesiyle sıkça eleştirildi. Yakınlıkların ve eleştirilerin iç içe geçtiği iki hareket, bu dinamik özelliğiyle bugüne dek çeşitli mecralar yaratarak ortaklıklarını sürdürdü. Sonraki dönemde feminist ve Kürt kadın hareketi barış mücadelesini merkezine alan ortaklıklar kurarak temas kanallarını genişletti, 8 Mart ve 25 Kasım gibi günlerde eylemler örgütledi, Medeni Kanun'un yasalaşması sürecinde kampanyalar düzenledi, kamusal ve özel alanın sorunsallaştırılması gibi feminist politikanın temel meselelerini birlikte düşünerek yol almaya çabaladı.⁶

Bir dönem Kürt kadın hareketinde bulunmuş, şimdi ise HDP'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) çalışmalarında yer alan, görüşme yaptığımız bir katılımcı, insan hakları mücadelesinin yasal kazanımlar elde etmesinin kadınların hayatlarında özgürlük alanları açması anlamında değiştirici bir gücü olduğunu, bu alanda her ne kadar kadınların çabalarıyla bir tecrübe ve hafıza birikimi olsa da toplumsal cinsiyetin yeteri kadar ön planda olmadığını ifade ediyor. 80'li yıllardan bu yana insan hakları hareketinin ve feminist hareketin içinde yer alan feminist aktivist ise kadının insan hakları kavramının hukukun alanına dahil olmasının kadınların hayatlarında kazanım sağlayabileceğini ifade ediyor. Benzer şekilde, insan hakları alanının cisgender heteroseksüel erkekler tarafından domine edilmesi nedeniyle toplumsal cinsiyet vurgusunun geri planda kalabildiğini ve bu nedenle hak savunuculuğu kavramının ve pratiğinin kadınları, non-binary'leri ve LGBTİ+'ları içerecek şekilde formüle edilmesinin elzem olduğunu belirtiyor. Şüphesiz bu deneyim 2000'li yıllardaki hak mücadelelerine uzanıyor. Bu yılları, Medeni Kanun'da ve Ceza Kanunu'nda evlilik içi tecavüzün suç olarak kabul edilmesi, işyerinde tacizin suç sayılarak yasal düzenlemelere dahil edilmesi gibi önemli kazanımların elde edildiği; yeni örgütlenmelerin, yayıncılık faaliyetlerinin, platform tipi örgütlenmelerin yaygınlaştığı ve hak talepleri ve söylemlerinin feminist ve kadın örgütlenmelerinde belirginleştiği bir dönem olarak özetlemek mümkün.⁷

Bizim kadın hakları söz konusu olduğu zaman güncel kazanımlara, erteleyemeyeceğimiz ve şimdi kullanacağımız mekanizmalara ihtiyacımız var. (...) Ama bu olana kadar da hayatımızı erteleyemeyeceğimiz için bize nefes borusu olacak, hayatımızı kolaylaştıracak, canımızdan olmamızı engelleyecek mekanizmalara, haklara ihtiyacımız var. Bu nefes borularını kadının insan hakları olarak tanımlıyorum.⁸

Her ne kadar feministler cezasızlığa, ihlallere ve devlet suçlarına karşı mücadelede insan hakları hareketiyle uzun yıllara dayanan ortak bir tecrübe ve deneyim bilgisine sahip olsa da insan hakları söylemiyle düşünsel ayrılık içindeler. Görüşmelerimizde de feminist hareketin, insan hakları söylemi ve hareketi içine sığamayacağı yönündeki görüş oldukça baskındı:

İnsan hakları söylemiyle ilişkimiz ikircikli... Nafaka hakkı diyoruz bir yandan, ama bir yandan aileyi yıkmaktan bahsediyoruz. Böyle yapmak durumundayız. Başka bir çaremiz de yok. Yaşamsal bir şey o hak ve gözden çıkarma lüksümüz yok. Ama o hakla yetinme gibi bir bakış açımız da yok. Hep bir yandan hak talep etmişiz, hep bir yandan sorunsallaştırmışız. O yüzden hak örgütleriyle de mesafeliyiz aslında.⁹

6 Özgür Sevgi Göral (2018), "Barış Mücadelesine Kadın Hareketinin İçinden Bakmak", *Barışı Aramak Hukuku Dönüştürmek: Kadın Mahkemeleri Örneği*, Özlem Kaya & Özgür Sevgi Göral, Hafıza Merkezi. <https://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2018/04/barisi-aramak-hukuku-donusturmek.pdf>

7 Nacide Berber (2017), "2000'li Yıllar: Değişen Yasalar, Yazılan Projeler ve Yeni Adımlar". <https://tr.boell.org/tr/2017/09/18/2000li-yillar-degis-en-yasalar-yazilan-projeler-ve-yeni-adimlar>

8 Mülakat no. 14, 16.06.2021, çevrimiçi.

9 Mülakat no. 13, 13.06.2021, çevrimiçi.

İnsan hakları mücadelesi temel olarak devlete karşı, devletin şiddetine devletin hükümlerine karşı gelişmiş bir hareket. Köken olarak da böyle. Ve devleti dizginlemek, sınırlandırmak, işte insan hakları alanının, hukukun içine çekmek için mücadele ediyor. Temel saiki bu. Oysa bizimki devletle sınırlı olmayan bizatihi o hareketin, hani o insan hakları hareketinin içindekileri de hedef alan, hani erkekleri de hedef alan bir şey olduğu için çok daha aşkın bir şey.¹⁰

Bununla beraber kadınların anlatımlarında öne çıktığı gibi, insan hakları kavramsallaştırmasına bir sınır çizilse de son yıllarda kazanımların kaybedilmemesini öncelik olarak gören ve buradan doğan bir hak talebiyle kamusal eylemler düzenleyen feminist hareket, hak mücadelelerinin merkezinde yer alıyor. Görüşme yaptığımız kadınların neredeyse hepsi bugünün politik ortamında hak savunuculuğu pratiğini sokakta mümkün kılan öznelere feministler ve LGBTİ+'lar olduğunu ısrarla belirttiler:

Artık kimsenin ses çıkaramadığı bir dönemden geçiyoruz, buna rağmen kadın ve LGBTİ+ hareket her şeye rağmen sesini çıkarıyor. (...) Bence şu anda, çok uzun süredir hatta, en etkili, belirleyen iki hareket kadın ve LGBTİ+ hareketi.¹¹

Bu yorumların temelinde feminist oluşumların zemininde yaşanan nesnel değişiklikler yattığını söylemek mümkün. Bilindiği gibi, 2016'dan itibaren feminist oluşumların dağıldığı ve yeniden kurulduğu bir dönem yaşanıyor. 2014'te kurulan Kadın Cinayetlerini Acil Önlem Grubu bugün Kadınlar Birlikte Güçlü örgütlenmesi ile devam ediyor. 8 Mart Gece Yürüyüşü ve 25 Kasım yürüyüşleri bu ağ üzerinden örgütleniyor. İstanbul Feminist Kolektif ise 2015 yılında dağıldı ve sonrasındaki süreçte pek çok dijital feminist mecra oluştu. 2015'te DÖKH'nin yerine kurulan Kongreya Jinên Azad (KJA) ise 2016 yılında Kanun Hükmünde Kararname ile kapatıldı. Bugün Tevgera Jinên Azad (TJA) ismiyle varlıklarını sürdürüyorlar ve Kadınlar Birlikte Güçlü örgütlenmesinde yer alıyorlar.

2016'da kurulan Çatlak Zemin feminist politika yürüten dijital alanlardan biri. Çatlak Zemin'den görüşme yaptığımız feminist aktivist içinde bulunduğu alanları, kendisinin aktivist olarak bu alanlara dahil oluşunu insan hakları savunuculuğu olarak tanımlamadığını ifade ediyor. Daha önce Barış İçin Kadın Girişimi'nde (BİKG) insan hakları perspektifinden politika yapmanın biçimine dair tartışmalar yapıldığını ve insan hakları perspektifini temel almakla devlet şiddetini deşifre eden politika yapmanın bir paradigma farkına işaret ettiğini belirtiyor. Ancak aynı zamanda insan hakları çerçevesinin, Türkiye koşulları düşünüldüğünde, göz ardı edilemeyecek bir kavram ve talep anlamına geldiğini de söylüyor. BİKG deneyiminin, devam ettiği dönemde, hak temelli çalışan başka örgüt ve oluşumlarla birlikte politika yapma zemini açısından önemli bir temas alanı yarattığını belirtiyor. Bilindiği gibi BİKG, "savaşın tahribatlarının ortaya çıkarılması, kadınların savaş süresince maruz kaldığı şiddetin ve taleplerinin saptanması ve barış sürecine aktif katılımlarının sağlanmasına"¹² yönelik çalışmaları merkezine alıyordu ve akademi, aktivizm gibi farklı alanlardan kadınları bir araya getiriyordu.

Bir diğer feminist katılımcı ise 2000'lerden günümüze uzanan süreçte, elde edilen hakların uygulanması için mücadele eden ve kurumsallaşma kanallarını inşa eden feminist hareketin bugün, kazanılmış hakların geri alınmasına karşı bir mücadele pratiği içinde olduğunu ifade ediyor. Örneğin 90'lardaki kurumsallaşma deneyimi farklı feminist gruplar tarafından

10 Mülakat no. 20, 20.06.2021, çevrimiçi.

11 Mülakat no. 6, 27.05.2021, çevrimiçi.

12 Handan Çağlayan (2021), "Kürt Kadın Hareketi ve Feminist Hareketin Deneyimleri Bağlamında Barış Talebi", *Demos*. <https://demos.org.tr/kurt-kadin-hareketi-ve-feminist-hareketin-deneyimleri-baglaminda-baris-talebi/>

“projecilik”, “STK’cılık” gibi “olumsuz” anlam ifade eden terimlerle zamanında eleştirilirken, bugün gelinen noktada, bu formun mevcut iktidar tarafından hedef haline getirildiğini ve dolayısıyla mücadele alanı haline geldiğini söylüyor: “Bir dönem ana akım gibi görünenin, artık o ana akım statüsünü kaybettiğini ve dolayısıyla bir mücadele alanı haline geldiğini görüyoruz.”¹³ Görüşmelerde, sadece kadın ve LGBTİ+ hakları merkezinde kurulan aktivist ağlarda ya da sivil toplum kurumlarında bulunanlar değil, farklı alanlarda çalışan katılımcılar da hak savunuculuğu biçiminin değişmesine dair benzer görüşler belirtiyor:

(...) sivil toplum kuruluşu mu, insan hakları örgütü mü, yani o kadar tuhaf bir hal aldı ki artık, öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, bütün sivil toplum, insan hakları alanında çalışıyor gibi oldu. Çok büyük baskı ve yıldırma politikaları ile karşılaşıyorsun ve varoluşun hak mücadelesine dönüşüyor.¹⁴

Görüşmelerimizin kayda değer bir kısmında insan hakları alanı, karma örgütlenme modeline dayanan, çoğunlukla yeni aktivizm yapma araçlarına mesafeli olan ve zorlu mücadele koşullarında ancak “bedel”ler verilerek dahil olunabilecek bir alan olarak tarif edildi. Dolayısıyla hak savunuculuğu pratiği, insan hakları alanının görülme biçimine benzer olarak algılanıyor ve son dönemde profesyonelleşme ile ücretli çalışanlarının arttığı bir alan olsa da tarihsel olarak bu mücadelelerin sorumluluğunu taşıyanların alanı olarak görülmeye devam ediyor. Örneğin, görüştüğümüz bir katılımcı, hak ihlalleri alanında profesyonel olarak çalışmasına rağmen kendine insan hakları savunucusu demeyi tercih etmediğini ifade ediyor. Bu tanıma kendisini dahil etmekten çekindiğini, bu alanda “bedel ödeyen” savunucular varken bir adım geride durmanın iyi geldiğini söylüyor.

İnsan hakları aynı zamanda kadınların uğradığı ayrımcılıkla uğraşmak, kültür sanatta ifade özgürlüğü için mücadele etmek, hem de LGBTİ+ hakları için mücadele etmek... Ve bu anlamda belki feminizmin aynı zamanda bu alanda da bir savunuculuk yürüttüğünü düşünebiliriz. Ama sanki reelde çok öyle işlemiyor. Bir insan hakları savunucuları var, bir feministler var, bir LGBT aktivistleri var gibi işliyor. Bunların geçişliliklerini o kadar konuşuyor muyuz, bir arada davranıyor muyuz? Bir insan hakları şemsiyesi altında birleşme durumu var mı, sanki yok.¹⁵

Görüşmelerde belirtildiği üzere, feministlerin 80’lerden bu yana insan hakları hareketi ile mesafeli olması politik farklılıklardan olduğu kadar, insan hakları kurum ve örgütlerinin karma örgütlenme modelinden de kaynaklanıyor:

Kadın hareketi karma hareketlerle kendi arasında bir mesafe koymaya çalışarak bugünlere gelmiş bir hareket. Soldan başka bir hareket olma iddiasıyla ayrılıp, sola sizinle aynı şey değiliz deme derdiyle ortaya çıktığı için hep böyle bir refleksi var. O yüzden, karma politikayla hep şüpheli bir ilişkisi var... (...) Sadece insan hakları meselesiyle ilgili değil yani, bütün karma mücadele alanlarıyla ilgili, tarihinden gelen bence bir ayrışma hali var.¹⁶

Feministlerin karma örgütlere ve gruplara mesafesi alışlageldik bir tartışma gibi görünse de cisgender heteroseksüel erkeklerin olmadığı bağımsız örgütlenmeler, arayışlar ve ifade zeminleri kurmaya yönelik talepleri hâlâ güncel. Görüşmelerin önemli bir kısmında bahsedildiği gibi gerek meslek alanlarında gerek hak savunuculuğu deneyimlerinde kadınların karma alanlarda var olma biçimleri emek-yaş-deneyim hiyerarşisi kuran cis hetero erkeklerin

13 Mülakat no. 13, 13.06.2021, çevrimiçi.

14 Mülakat no. 2, 26.05.2021, çevrimiçi.

15 Mülakat no. 2, 26.05.2021, çevrimiçi.

16 Mülakat no. 14, 16.06.2021, çevrimiçi.

blokajına takılabiliyor. Uzun yıllardır farklı hak örgütlenmelerinde bulunan feminist aktivist bir hukukçunun altını çizdiği gibi, insan hakları alanında kadınların ayrı etkinlikler yapmasının zaman zaman kadınları sadece kadın politikası konuşan bir hatta sıkıştırma riski bulunuyor. Örneğin karar alma mekanizmalarında yerleşik hiyerarşiler baskınken ve cis hetero erkeklerin söz ağırlığı varken bunu sorunsallaştırmayan yan yana gelişler çıkmazda görülüyor:

Kadınlar olarak erkeklerin olmadığı toplantılar yapıp kendimizi rahat ifade etme duygumuz vardır ya, ama bu aynı zamanda bizi sadece kadın politikası konuşan bir alana sıkıştırmamalı, erkekleri de bunun tamamen dışında bırakmamalı. Burada yer yer sadece kadın ve LGBTİ+'lara özgü atölyeler, yer yer karma atölyeler yapılabilir. Hepimizin dünyasının bir yere değmesini istiyorsak. Aslında feminist hareketin insan hakları aktivizminin neresinde durduğu yüksek sesle tanımlanabilmiş değil çünkü hep başka bir gündem var. Fakat bence insan hakları alanında faaliyet yürütenler de bunu hiç düşünmemişler, bir yere koyamıyorlar.¹⁷

Feminist ve LGBTİ+ hareketlerin son yıllardaki mücadelesinin kurumlar içerisindeki dili değiştirmeye ve hiyerarşileri sorgulamaya vesile olduğu, sivil toplum alanında çalışan ya da karma insan hakları örgütlerinde yer alan kadınlar tarafından dile getiriliyor.

B. Hak Mücadelelerinde Queer Varoluşlar

LGBTİ+ hareketin hak savunuculuğu alanındaki mücadelesi, feminist hareketle benzer biçimde 80'lerin ikinci yarısından bugüne uzanıyor. Görüşmelerde LGBTİ+ aktivistleri ve kurum çalışanlarının belirttiği gibi, LGBTİ+'ların insan hakları alanındaki varoluşu ve hak savunucuları tarafından kabul görmesi zorlu mücadelelerin sonucunda mümkün olabildi. Öte yandan 90'lı yıllarda LGBTİ+'lar farklı kurumsal örgütlerde var olmaya çalışırken aynı zamanda kendi öz örgütlülüklerini kurmaya yönelik bir mücadeleyi odaklarına aldılar. Bu yıllarda lezbiyen ve translar politik temsilieri sorunsallaştırarak ayrı örgütlenme deneyimlerine yöneldiler ve ilk lezbiyen inisiyatif Venüs'ün Kızkardeşleri gibi birliktelikler oluşturdular.

2004 yılında kabul edilen Yeni Dernekler Yasası'na kadar LGBTİ+'lar kendi öz birliktelikleri etrafında toplanıyor; kurumsal olarak ise insan hakları kurumlarının, feminist örgütlenmelerin ve sol örgütlerin çatısı altında da bir araya geliyorlardı. Bu tarihin ardından LGBTİ+ inisiyatifleri önce 2005 yılında Kaos GL'nin, ardından da Lambdaİstanbul'un kurulmasıyla resmi dernek statüsüne eriştiler.¹⁸ Resmi statüsü olan ilk trans hakları örgütü Pembe Hayat ise 2006 yılında kuruldu. 2000'ler, 90'ların mücadele deneyimlerinin kazanımlarla çeşitlendiği, örgütlenme tarzlarının çoğaldığı, resmi dernek statüsüyle birlikte kurumsal ağların inşa edilmeye başlandığı ve LGBTİ+ hareketin kamusal görünürlüğüne öne çıktığı yıllar olarak özetlenebilir. 2010'lara geldiğinde ise görüşmelerimizde de önemli bir eşik olarak ifade edilen Gezi Direnişi'nin, LGBTİ+'lar için kamusal görünürlüğüne bu zamana kadarki en yüksek seviyeye ulaştığı bir ânı ifade ettiğini söylemek gerekiyor.

Görüşme yaptığımız, uzun yıllardır hak ihlallerinin belgelenmesi üzerine sivil toplumda çalışan hak savunucusu kendi bulunduğu alandan baktığında Gezi Direnişi sonrasında LGBTİ+'ların taleplerine yönelik farkındalığın arttığını ve ihlallerin belgelenmesinden kurumsal ortaklıklara kadar, farklı ortak mecralarda, önceye kıyasla daha çok birliktelik arayışına girildiğini ifade ediyor. Baskı ve eşitsizlik biçimlerinin Gezi'nin imkân verdiği çoklu kamusal deneyimle daha yüksek sesle dile geldiği ve dolayısıyla insan hakları hareketinin

¹⁷ Mülakat no. 20, 20.06.2021, çevrimiçi.

¹⁸ Zülfiyar Çetin, "Türkiye'de Queer Hareketin Dinamiği", Erişim tarihi: Eylül 2021. <https://tr.boell.org/tr/2015/11/04/tuerkiyede-queer-hareketinin-dinamiği>

çalışmalarının ivmesini LGBTİ+’lara çevirdiğini söylüyor.¹⁹ Görüştüğümüz bir başka feminist aktivist de feminist hareket için benzeri bir yorumda bulunuyor:

Gezi’ye kadar toplumsal muhalefetin bir özne olarak kabul etmediği bir şeydi feminist hareket. Gezi’de görünür olduk biz. LGBTİ+ hareket için de öyledir. Onca şey üretti feminist hareket, ideolojik olarak da yazdı, çizdi. Bakıldığı zaman Türkiye’de feminist hareketin birikiminin hiç az olmadığı, kolaylıkla görülebilir. Ama ürettiklerimizle eylediklerimizle değil, aslında zamanla, toplumsal muhalefet açısından kabul edilebilir noktaya geldik.²⁰

Görüştüğümüz bir diğer kişi, Pembe Hayat’tan trans non-binary hak savunucusu ise LGBTİ+ hareketle ilişkisinin ilk olarak Gezi Parkı protestoları sırasında LGBT Blok çevresiyle tanışarak başladığını söylüyor. Gezi deneyiminin, İstanbul’da LGBTİ+ ağlar dışındaki queer’lerin birbirini bulmasına, tanışmasına ve sonrasında da başka inisiyatiflerle yollarına devam etmesine vesile olması anlamında özel bir yere sahip olduğunu ifade ediyor. Kaos GL’den görüştüğümüz feminist queer aktivist ise insan hakları hareketiyle ilişkileri değerlendirirken LGBTİ+ örgütlerinin çabalarına vurgu yapıyor:

Uzun yıllar boyunca LGBTİ+ örgütlerinin, [örneğin] Kaos GL’nin çok uzun eğitimler düzenlemesinin, küçük de olsa ilişkiler kurmaya çalışmasının ya da barolarda örgütlenmeyi kendine misyon edinmesinin, sendikalar içerisinde faaliyet göstermesinin çok etkisi olduğunu düşünüyorum. Bu adım adım açıkçası inşa edildi. Tabii ki mesela 2013 Gezi ile beraber bu ilişkiler daha güçlendi, daha fazla ilişki kurulmaya başlandı. Ama ben çoğunlukla yalnız bırakıldığımı hissediyordum.²¹

Görüşmelerimizde konuştuğumuz LGBTİ+ örgütlerinde çalışan aktivist-hak savunucuları 2000’lerin ilk yarısına kıyasla insan hakları hareketinin bugün daha kapsayıcı noktada olduğunu söylese de farklı hareketlerin birbirinden kopuk olduğunu düşünüyor. İnsan hakları hareketinin “insan” merkezli oluşu, hayvan sömürsünün, cis ve heteronormatif düşünce kalıplarının sorunsallaştırılmaması ve LGBTİ+ örgütleriyle ilişkinin “kâğıt üzerinde” kalması gibi eleştiriler öne çıkıyor:

Gelişme yok diyemeyiz. Ama bu gelişme daha çok, ne yazık ki, işte kâğıt üzerinde kalan, işte tamam bahsettik raporumuzda geçirdik, sizinle toplantı yaptık, daha ne istiyorsunuz! Olan bir yerde bu, biraz samimiyetsiz geliyor bana. Zaten ilk krizle de ne yazık ki, bir çalışmayla bu gruplar birbirlerinden ayrılıyor. (...) Hiçbir grubun birbirleriyle gerçek bir, organik bir ilişkisi yok. Çok kopuk olduğunu düşünüyorum. (...) Mesela insan hakları savunucuları aynı zamanda hayvan hakları savunucusu olmuyor. Halbuki hak savunmak bir bütündür diyoruz, hak savunucularına böyle bakıyoruz, yaşam hakkı, her canlının en temel hakkı.²²

Kaos GL insan hakları alanıyla on yıllara yayılan bir temas deneyimine sahip. Ancak bugünden bakıldığında kurumsallaşmanın erken dönemlerinde insan hakları kurumları ile karşılaşmaların, ortaklık inşa etmekten öte belli bir temsiliyeti tutturma kaygısıyla bir araya gelme düzeyini aşamayan yakınlıklar olduğu görüşmelerimizde öne çıkıyor:

İnsan hakları alanıyla daha erken dönemdeki karşılaşmalarım daha vitrin gibi davet edilmeydi. Mesela LGBTİ+ aktivizmini açıkçası insan hakları aktivizmi olarak görmemek

19 Aynı durum kent ve çevre mücadeleleri açısından da söylenebilir. Kentsel müşterekler, mekânsal müdahaleler, mekâna dayalı aktivizm pratikleri Gezi Direnişi’ne kadar toplumsal muhalefet özneleri tarafından öncelikli gündemler arasında yer almıyordu.

20 Mülakat no. 20, 20.06.2021, çevrimiçi.

21 Mülakat no. 5, 04.05.2021, çevrimiçi.

22 Mülakat no. 3, 25.06.2021, çevrimiçi.

*çoğunlukta. Esas insan hakları aktivizmi, örgütleri var, onlar insan hakları aktivizmi yapıyor, bir de bizim gibi kimlikçiler var, böyle... Onlar da kadın mevzusunu gündemine alıyorlar. Ya da LGBTİ+ mevzusunu gündemine alıyorlar gibi. (...) Ama aslında orada bir yoldaş olarak görmek değil, ortak bir derde deva arama arayışı vesairesi değil, sadece o kanunu, ona eklenme ve o kanunu görece belki daha demokratik göstermenin nişanesi gibi davet ediliyorsunuz.*²³

Son yıllarda ise Kaos GL'yi oldukça tedirgin ve yalnız hissettiren bir olay yaşandı. 2016'da askeri istihbarattan sızan belgeye göre IŞİD'in hedef listesinde yer alıyorlardı.²⁴ Kaos GL ofisinin bombalanma planının istihbarat tarafından "ele geçirilmesi" üzerine emniyet tarafından aranarak yeterli personelleri olmadığı ve bu nedenle kendilerine dikkat etmeleri söylenerek IŞİD'e karşı "uyarıldılar". Görüşme yaptığımız Kaos GL aktivisti o dönem sivil toplum kuruluşları tarafından yalnız bırakıldıklarını ve o günleri kendi kurdukları güven ağlarıyla atlatmaya çalıştıklarını ifade ediyor:

*Bu tehdit normal şartlarda başka bir kuruma gelmiş olsaydı, insan hakları alanında çok daha fazla ses çıkacağını tahmin ederken, bize o sırada hiç kimse "Arkadaşlar iyi misiniz, ne yapacaksınız, ne oluyor" demedi. Gerçekten o sırada kendi kendimize kurduğumuz güven ağlarıyla bir şekilde sürdürebildik. (...) O süreçte farklı örgütlerden, insan hakları savunucuları ağlarından hemen hemen hiçbir destek, sadece bir mail dayanışması dahi görmedik. Açıkçası bu başka bir kuruma olsaydı, insan hakları alanındaki görece daha meşru başka bir gruba olsaydı farklı olurdu diye düşünüyorum.*²⁵

Baskının en yakından hissedildiği dönemlerde dayanışmanın artacağını ummuş olmalarına rağmen tam tersiyle karşılaştıklarını, her kurumun kendi güvenliğini ve var olma alanlarını güçlendirmeye odaklandığını ve kendi hayatta kalma stratejilerine öncelik verdiğini belirtiyorlar. Bu durum kurumlar ve örgütler arasında bir iletişimsizlik yaratmış gibi görünüyor. Bu iletişimsizliğin bakiyesi, dayanışma mekanizmalarının zarar görmesine ve tedirginlik hissinin giderek artmasına neden olmuş.

24 Nisan 2020'de Ali Erbaş'ın LGBTİ+'ları ve HIV ile yaşayanları hedef göstermesi üzerine Erbaş'a siyasi partiler, sivil toplum örgütleri, barolar ve sendikalardan gelen tepkiler ve LGBTİ+ kurumlarının gördükleri dayanışma ve destek mesajları büyük umut yaratmış.²⁶ Kaos GL'den görüşme yaptığımız aktivist-hak savunucusu bu düzeyde bir dayanışmayı uzun zamandır görmediklerini ve sonrasındaki dönemde Boğaziçi Üniversitesi'ne kayyum rektör atanmasına karşı süren protestolarda LGBTİ+'ların hedef haline gelmesine karşı benzeri bir dayanışma dalgasının oluşmasının geçmişte yaşanmayan yeni bir şey olduğunu ifade ediyor:

Açıkçası benim bu kadar da öngöremediğim başka bir gelişme de pek çok baronun Erbaş'ın sözlerine karşı açıklama yapmış olması...Yani normalde bu olmazdı, orada LGBTİ+ lafı etti, işte unutulur geçilir gibi düşünülürken sadece LGBTİ+ derneklerinden değil, Türkiye'deki insan hakları örgütlerinden, sendikalardan, aynı zamanda barolardan çok yüksek bir eleştiri geldi. Bence bu muazzam bir dayanışma örneği idi. Yani belki de hükümetin bile beklemediği bir dayanışma örneği idi. (...) Yakın tarihte yine işte Boğaziçi olaylarıyla beraber işte yeni

23 Mülakat no. 5, 04.05.2021, çevrimiçi.

24 "Emniyet'in haberi yok, Genelkurmay da kendine ivedi", 8 Nisan 2016. Erişim Tarihi: Eylül 2021. <https://kaosgl.org/haber/emniyetin-haberi-yok-genelkurmay-da-kendine-ivedi>

25 Mülakat no. 5, 04.05.2021, çevrimiçi.

26 Erbaş'a siyasi partiler, sivil toplum örgütleri, barolar ve sendikalardan gelen tepkiler için bkz. <https://kaosgl.org/haber/diyanet-in-nefret-hutbesine-tepkiler-buyuyor> ve <https://bianet.org/biamag/lgbti/223476-diyanet-baskani-erbas-in-nefret-soylemlerine-tepki> Erişim tarihi: Ağustos 2021.

bir dalga geldi LGBTİ+’lara yönelik. Mesela bu sırada pek çok kadın örgütü ve insan hakları örgütü bunları eleştiren açıklamalar yaptı. Ya da yapmasa bile en azından derneğe de yazdı. Bu dayanışmayı aslında yeni yeni görüyoruz ve bence bu muazzam bir gelişme. Hem bizim için hem onlar için...²⁷

Feministler, Kürt kadınlar ve LGBTİ+’lar insan hakları hareketi ile kesişen ve farklılaşan deneyimlere sahip. Ancak, bu bölümde ifade edilmeye çalışıldığı gibi, hareketlerin kendi politik varoluşlarını koruyarak insan hakları hareketinin özneleriyle kurmaya çalıştığı ilişki uzun erimli bir mücadele deneyimini anlatıyor. Cisnormatif ve patriyarkal eşitsizlik biçimlerine itiraz etmek ve sadece hak ihlallerine ve devlet suçlarına karşı hak mücadelesi vermekle kalmayıp çoklu öznelliklerin ve aidiyetlerin tanınmasına ve kapsanmasına yönelik talepler oluşturmak bu mücadele deneyimlerinin, insan hakları alanı ile ilişkilerinin temel aksını oluşturuyor.

III. BİRBİRİNİN CAN SİMİDİ HAREKETLER: İLİŞKİLER, MESAFELER VE YAKINLIKLAR

A. Bakışımı Politika Güzergâhları: Hareketler Arası İlişkiler

Son yıllarda etkisi giderek artan şiddet dönemi nedeniyle hareketler ve toplumsal mücadele zeminleri örgütlenme, politik araçlar, ifade ve söylem tarzları anlamında radikal değişikliklere gitmek zorunda kaldılar. Bu zaman aralığında feminist gruplar ve kolektifler dağıldı; barış mücadelesini merkezine alan girişimler kamusal görünürlüğü öne çıkaran etkinliklerini durdurmak zorunda kaldılar. Her şeye rağmen 8 Mart ve 25 Kasım yürüyüşleri örgütlenmeye devam edildi, polis baskısı ve tacizlerine rağmen sokaklarda bir araya gelindi. 2015 yılından bu yana ise İstiklal Caddesi’nde Onur Yürüyüşü’ne izin verilmiyor. Ancak tüm bu yasaklara rağmen LGBTİ+ dernek ve oluşumları etkinlik ve yürüyüşlerine devam ediyor.²⁸

2000’lerin sonlarına doğru feminist hareket ve LGBTİ+ hareketi arasındaki ortaklıkların giderek çoğaldığını söylemek mümkün. Kampanya tipi örgütlenmeler, ortak eylemler ve düşünsel çabalar bu zeminlerin başında geliyor. Her ne kadar son yıllarda sivil alanın daralmasıyla bu tip temas alanlarının yaratılmasında yaşanan güçlükler her iki hareket arasındaki bağları zayıflatmış olsa da “birbirinden öğrenme”²⁹ tecrübesinin uzun yıllara yayıldığını belirtmek gerekiyor. Söz konusu yıllarda LGBTİ+ hareketi içerisinde yer alan lezbiyen, trans ve biseksüel feministlerin her iki hareket arasında köprü olmaları; patriyarkaya karşı mücadelenin heteroseksizm ve normativiteye karşı mücadeleyle kesişmesi için büyük uğraşlar vermiş olmaları ortaklık zeminlerinin çoğalmasını beraberinde getirmişti. 2000’lerin sonundan itibaren de transfeminizm, trans hakları ve heteronormativitenin sorunsallaştırılması gibi gündemler feminist politikanın da parçası haline gelmişti:

27 Mülakat no. 5, 04.05.2021, çevrimiçi.

28 2016’da İstanbul Trans Yürüyüşü’ne polisin “dağılın” ikazı yaparak saldırması üzerine eylem komitesi “Dağılıyorz” çağrısıyla Beyoğlu başta olmak üzere İstanbul’un farklı ilçelerinde Onur Haftası yürüyüşleri ve kutlamaları gerçekleştirmişti. Benzer şekilde, 2017’den bu yana kamu güvenliği ve sağlığı gerekçe gösterilerek LGBTİ+ etkinliklerinin kamusal olarak yasaklanması üzerine dijital yürüyüşler ve etkinliklerle yeni alanlar yaratılmaya çalışılıyor.

29 Mülakat no. 20, 20.06.2021, çevrimiçi.

Bugün patriyarkadan bahsederken heteroseksizm ve cis-seksizmle olan bağlantılarını kurmadan geçmiyorsak, kadına yönelik şiddetle homofobi, transfobi arasındaki bağlantıları hani kurmadan geçmiyorsak, bu LGBTİ+ hareketinin kazanımı. Feminist ve kadın hareketi nezdinde kazanımı. Genel politika anlamında ve sol hareket nezdinde de bence böyle bir benzer kazanım var. Tartışılmaz bir gerçeklik olarak kabul ettirdi kendi varlığını diye düşünüyorum.³⁰

Barış sürecinin açmış olduğu alanla beraber Kürt kadın hareketinin özneleri, feminist gruplar ve LGBTİ+ örgütlerinin kayda değer bir kısmı barış talebi etrafında bir araya gelmeye; farklı öznelerin özel ve kamusal alan mücadeleleri göz önüne alınarak var olma alanlarını genişletmeyi merkezine alan buluşmalar, bir aradalıklar üretmeye başlamıştı. Barış sürecinin imkân verdiği toplumsal koşullarda ortaya çıkan Gezi Direnişi ise özellikle LGBTİ+ hareketinin bu zamana kadar hiç olmadığı haliyle görünürlüğünün artmasına imkân verdi ve farklı toplumsal ve politik hareketlerin LGBTİ+'ların talepleriyle yakından ilişkilmesine vesile oldu denebilir. Dolayısıyla barış süreciyle başlayan, Gezi deneyimiyle devam eden ve 2015 Haziran'ına kadar kamusal hareketlilikleri de içine alan süreç farklı hareketlerin birbirleriyle kamusal olarak en yakından ilişkilendiği, sivil alanda yaşanan görece rahatlatma nedeniyle aktivistlerin ve hak savunucularının barış, kent hakkı, anti-militarizm gibi gündemleri merkeze alarak yakınlıklar kurdukları bir dönemi ifade ediyor. Görüşmelerimizde feminist ve LGBTİ+ hareketin içinde yer alan katılımcılar, bu süreçte iki hareket arasındaki birbirinden öğrenme ilişkisinin temaslara ve ittifaklara olanak sağlayacak düzeyde olduğunu belirttiler. Fakat özellikle 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ardından ilan edilen ve iki yıl boyunca uzatılarak devam eden OHAL günlerini takip eden süreçte, kurulan tüm ortak zeminlerin kamusalığını kaybetmesi, mekânsal yan yanlıkların artan baskı ortamıyla birlikte son bulması aktivistlerin ve hak savunucularının giderek içine kapanmasına neden oldu. Politik alandan kamusal olarak dışlanan özneler, birbirleriyle temas kurdukları alanları kaybederken, "birlikte öğrenme süreci"³¹ olarak tarif ettikleri feminist hareket ve LGBTİ+ hareketin ilişkilene tarzlarının da giderek sönümlenmesine tanık oldular.

Bu sönümlenme sivil alanın daralmasıyla yakından ilişkili. Ancak görüşmelerimizde ifade edildiği gibi, daralma dönemlerinde çıkış ihtimali barındırabilecek, kamusal görünürlük anlamında olmasa da birbirini gören, birbirine nefes olan yan yanlıklara olanak sağlayacak mekânsal imkânların olmaması iki hareket arasındaki mesafeleri artırmış görünüyor. İçe kapanma duygusunun öne çıkması ve güvenlik kaygısının yaşamsal hale gelmesi ile ortaklıkların giderek azaldığı ifade ediliyor. Bununla birlikte halihazırdaki kazanımlara yönelik, yeni arayışlara alan bırakmayacak düzeydeki saldırılar, hareketlerin reaktif düzeyde kalmasına yol açıyor:

Neredeyse 2015'ten bu yana sürekli bir saldırı altındayız; (...) İstanbul Sözleşmesi (...), nafaka hakkı var... O saldırı odaklarının, feminist ve LGBTİ+ harekete aynı anda saldırdığı bir noktadayız ve tek başımıza kösemize çekilip olduğumuz yerden buna bakma hali de bizi hiçbir yere götürmediği gibi, bir noktada ilişkileri de kopardı.³²

İki hareket arasındaki temas kanalları zaman zaman tıkanca da daralan sivil alan içerisinde sesleri en çok duyulanların feminist ve LGBTİ+ hareket olduğunu görüyoruz. Alışlageldik eylem formlarından öte sosyal medyada politika yapma biçimleri, eylem yasaklarına karşı dijital alanlarda hızlı cevap üretebilmeleri, örgütlenme açısından zorluklar yaşamalarına

30 Mülakat no. 13, 13.06.2021, çevrimiçi.

31 Mülakat no. 5, 04.05.2021, çevrimiçi.

32 Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği'nden (KİH-YÇ) Berfu Şeker ve Özlem Şen ile yapılan röportaj için bkz. <https://kaosgl.org/haber/simdi-tam-da-sirasi-feminist-hareket-ozcu-ve-muhafazakar-olamaz-olmamali> Erişim tarihi: Eylül 2021.

rağmen hareketli, anonim ve bireysel aktivist varoluşların mücadele biçimlerini çoğaltması her iki hareketin öngörülemez ve yaratıcı pratiklerle meşruiyetini artırmasına neden oluyor. Görüşmelerimizin kayda değer bir kısmında feminist hareket ve LGBTİ+ hareket arasındaki mesafelerin giderek arttığı söyleniyor; ancak iki hareketin sahip olduğu öznellikler ve mücadele deneyimlerinin önemli ortaklıklar içerdiği de ifade ediliyor. Cisseksizmin sorunsallaştırılması, feminist hareket içindeki kadınların sadece bir bölümünün heteroseksüel olması, queer öznelliklerin feminist hareket içerisinde öne çıkışı ortaklıkların başında geliyor:

Feminist harekete baktığımızda, feminist hareket de aslında yani bunca eleştirilmesine rağmen, eleştirilerin büyük bir kısmı haklı eleştiriler olmasına rağmen, aslında LGBTİ+ hareketi ile en ilişkili toplumsal muhalefet. Sadece mekânsal ilişkiler veya hareketsel ilişkiler değil, feminist harekete dahil olan pek çok kişinin de zaten hani lubunya olması ve bunun da giderek daha görünür bir şekilde de olması, patriyarkanın çok belirgin bir ortak ezilme kaynağı olması, patriyarka ve heteroseksizmin o anlamda birbirinden gerçekten ayırtmadığımız iç içe geçmiş şeyler olmaları. Feminist hareketin de ortak bir derdi var birçok açıdan LGBTİ+ hareketle. Ayırttığı yerler olabilir, ama çok ortaklık var. Ve politik ortaklık çok kişisel bir ortaklık da. Çok azımız hetero bizim diye düşünüyorum mesela. LGBTİ+ hareketi içerisinde aktif örgütlenmemiş olabilirim, ama benim mücadelem. Ben de lezbiyen bir hayat yaşıyorum, ya da hetero olmayan bir hayat yaşıyorum. O yüzden beni de temsil eden bir mücadele zaten. Feminist hareket içerisindeki çok kişinin böyle hissettiğine eminim. Kendi mücadelesi olarak da görüyor. Aynı hareketin öznesi olmasa da mücadelenin öznesi olarak görüyor kendini.³³

Kaos GL'den görüştüğümüz feminist hak savunucusu ise iki hareketin birbiriyle zor bir ilişkisi olduğunu; Ankara'da bu hareketlerin içerisinde biri olarak feminist harekete baktığında, feminist aktivistler arasında lezbiyen, biseksüel ve trans aktivistlerin yer alıyor olmasının LGBTİ+ hareket ile bağlar yarattığını ifade ediyor. Pandemi öncesi okuma grupları ya da inisiyatiflerle birlikte öğrenme alanları yaratabildiklerini ekliyor. Özellikle feminist ve LGBTİ+ hareketin sadece eylem mekânlarında bir araya gelişleri değil, ortak ya da kesişen gündemler vesilesiyle gündelik ve düşünsel bağlamda bir araya gelip konuşabilme imkânları da gerek 2016 sonrasında ilan edilen OHAL'in etkisiyle gerekse de pandeminin getirdiği daralmalarla beraber giderek azalmış durumda:

Pandemi öncesinde de politik atmosferin etkinliklere getirdiği işte yasak, işte o hissettirdiği baskısı vesairesi bizi bir araya getiren şeylerden de yoksun bıraktı.³⁴

Daha önce de ifade edildiği gibi, hareketler arasındaki temasları artıran en önemli zemin ortak buluşma alanlarının yaratıldığı mekânsallıklar. 2016'dan sonra yasaklarla beraber bu alanlar çoğunlukla sönmüştü, yerini küçük dayanışma ağlarına bıraktı. 2019 yılı sonlarında kendini göstermeye başlayan pandemi dalgasını takiben, neredeyse bir yılı aşkın süre devam eden karantina koşulları halihazırda küçülmüş olan dayanışma ve ilişki ağlarından da yoksun kalmayı beraberinde getirdi. Böylesi karamsar günlerin ardından İstanbul Sözleşmesi'ni Uygula kampanyalarının kadınlarla ve LGBTİ+'lara bir soluk getirdiğini söylemek mümkün. Bilindiği gibi, İstanbul Sözleşmesi'nin uygulanmasını talep eden kadın ve LGBTİ+ örgütleri yaklaşık iki yıldır pek çok şehirde bir araya gelerek kampanyalar, yürüyüşler ve etkinlikler düzenlediler.³⁵ Onur yürüyüşlerinin yasaklandığı, feminist gece yürüyüşlerinin polis tacizine maruz bırakıldığı son yıllarda İstanbul Sözleşmesi'nin uygulanması talebiyle yan yana

33 Mülakat no. 13, 13.06.2021, çevrimiçi.

34 Mülakat no. 5, 04.05.2021, çevrimiçi.

35 İstanbul Sözleşmesi'nin uygulanması talebiyle 300'den fazla kadın ve LGBTİ+ örgütünden oluşan Eşitlik İçin Kadın Platformu (EŞİK) platformu, İstanbul Sözleşmesini Uygula platformu gibi ağlar kampanyaların merkezi konumundaydı.

gelmek her iki harekete nefes oldu denebilir. Elbette 20 Mart 2021’de Cumhurbaşkanlığı’nın, “Türkiye’nin toplumsal ve ailevi değerleriyle bağdaşmayan eşcinselliği normalleştirmeye çalışan bir kesim tarafından manipüle”³⁶ edildiği gerekçesiyle İstanbul Sözleşmesi’nden çekildiğini duyurması kadın ve LGBTİ+ hakları ve güvenliği açısından tedirginlik yarattı ve hâlâ yaratmaya devam ediyor.

Görüşmelerimizde iktidar tarafından LGBTİ+’ları hedef haline getiren ve buna bağlı olarak İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme gerekliliğini öne çıkaran görüşler nedeniyle yaşanan tedirginliğin ortak eylem platformlarına yansıdığı ifade edildi. İstanbul Sözleşmesi’nin 4. maddesinde yer alan, taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirirken cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapmayacağına dair ifadelerin hedef haline gelmesi üzerine, LGBTİ+ örgütlerinin tepkilerinin birlikte mücadele yürütülen platformlarda yer alan bazı bileşenler tarafından duyulmaması eleştirilerin başında geliyor:

Her ne kadar herkes LGBTİ+ dostuymuş gibi görünse de bunun alanda bir karşılığının olmadığını biliyoruz. Bu en ufak bir çatlakta kendini çok net belli eden bir şey. En son bu İstanbul Sözleşmesi meselesinde oldu. EŞİK grubundan mesela bazı LGBTİ+ örgütleri ayrılmak zorunda kaldı.³⁷

Bütün hareketlerin üzerinde çok fazla baskı var ve bu baskı işte hareketlerin birbiriyle ilişkisini engelliyor. Çünkü herkes o kadar fazla kendini probleminin içerisinde kayboluyor ki, dirsek teması kurmayı bırakıyorlar. Bunun en güzel örneklerinden bir tanesi feminist hareketle queer hareketin içerisindeki İstanbul Sözleşmesi tartışmaları. İstanbul sözleşmesinden çekilindikten sonra bazı feminist örgütler çıkıp “İstanbul Sözleşmesi’nin LGBTİ+’larla ilgisi yok, onlara ekstra bir hak vermez, onlara işte İstanbul Sözleşmesi daha kapalı bir sözleşmedir, böyle bir şey geçmiyor” falan demesi, feminist hareketin kendi amaçları için dirsek temasını koparmaya çalışması gibi bir yerdedi. Bazı örgütler bu arada, hepsi değil. Araların daha da fazla açılmasının nedeni hepimizin üzerindeki baskının artması aslında. Veya baskı arttıkça daha fazla bir araya gelmemiz gerekirken, en azından benim görüşümde, daha da birbirimizden ayrılma yoluna gitmiş olduk.³⁸

Kürt kadın hareketinden görüştüğümüz katılımcı ise 2016’dan bugüne mücadele etme biçimlerinde büyük değişiklikler yaşadıklarını ifade ediyor. Kadın merkezlerinin, dernek ve vakıfların kanun hükmünde kararnamelerle kapatılmasıyla, Kürt kadın hareketinden kadınların, milletvekillerinin, belediye başkanlarının yıllardır cezaevinde tutsak oluşları karşısında dayanışma ağlarından mahrum bırakıldıklarını ifade ediyor. Aynı katılımcı kendi içlerine çekilmeleriyle birlikte her hareketin, kendine yönelen saldırı biçimiyle bir düzeyde tek başına mücadele etmek durumunda bırakıldığını belirtiyor. Ona göre, barış süreciyle beraber inşa edilen ortaklıkların bugün cezalandırılmaya çalışılması ve barış mücadelesinin “terörle mücadele” stratejileriyle kriminalize edilmesi dayanışma ağlarının yeniden kurulmasını güçleştiriyor. Katılımcı ayrıca dayanışma ilişkisinin gerilemesinin tek taraflı olmadığını da ekliyor. LGBTİ+’ların verdiği mücadelenin Türkiye’de son yıllardaki en meşru mücadele zemini olduğunu ve çok yönlü dışlanmanın parçası olduklarını söylüyor:

Boğaziçi’ne kayyum atandıktan sonra LGBTİ+’ların ne kadar şeytanlaştırıldığını, kriminalize edildiğini gördük. Sırf LGBTİ+ olduğu için aslında tek başına bunu savunmak bile epey

36 Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından yapılan, Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesine ilişkin açıklama için bkz. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesine-iliskin-aciklama> Erişim tarihi: Ekim 2021.

37 Mülakat no. 3, 25.06.2021, çevrimiçi.

38 Mülakat no. 18, 30.05.2021, çevrimiçi.

*devrimci bir nokta, epey radikal bir nokta aslında artık. LGBTİ+ haklarını savunmak şu an Türkiye’de çok militan bir şeye dönüştü artık. O yüzden eş zamanlı olarak belki de tam da bu sebepten dolayı kamusal alanda konuşulmayan bir noktaya döndü.*³⁹

Bu katılımcı bu söylediklerine ilaveten, program ve tüzüğüne bakıldığında HDP’nin, mevcut siyasi partiler içerisinde LGBTİ+’ların haklarını en çok gözeten parti olduğunu ifade ediyor. Ancak program ve tüzüğün ötesine geçip bakıldığında pratik alandaki yansımaların epey farklı olduğunu belirtiyor. Son yıllarda artan baskı ortamı, tutuklamalar ve politik alanın daralması gibi nedenlerle HDP’nin de bu alanda sözünü sakınmaya başladığını ve sessizlik içinde olduğunu söylüyor:

*Baskının şiddetini yoğunlaştığı dönemlerde ilk başta hedef Türkiye’de LGBTİ+’lar, sonrasında Kürtler ve Aleviler oldu. Böyle bir sıralamayla hepsini görünmez kılmaya çalıştılar. HDP’de de bu noktada, yani benim çalıştığım kurumda ne yazık ki diğer iki kurum için de öyle, LGBTİ+ hak mücadelesi çok merkezi bir noktada değil. (...) HDP’nin merkezinde kadın özgürlüğü var, kadının güçlenmesi var. HDP’de zaten muazzam bir kadın gücü, kadın meclisi, kadın sözcüleri var. Ama buna rağmen LGBTİ+ mücadelesi merkezi bir noktada değil şu an için ne yazık ki. Ve hatta kendi programının ve tüzüğünün gerisine düşmüş bir noktada.*⁴⁰

Uzun yıllardır Kürt kadın hareketinin içinde aktif mücadele eden kadınlarla ortak oluşumlarda yer almış bir feminist aktivist ise bugün gelinen noktada barış meselesinin artık neredeyse gündem olmaktan çıktığını ifade ediyor. 2016 yılında Kürt illerinde devam eden savaş politikalarına karşı Barış İçin Akademisyenler’in “Bu Suça Ortak Olmayacağız” başlıklı imza metninin ardından gelen saldırılar ve akabinde oluşan “Barış İçin Herkes” gibi destek ağlarının da aynı düzeyde kriminalize edilmesiyle devam eden süreç sonrasında barış temelli ortaklık kurmanın giderek imkânsız hale geldiği görülüyor. Kürt kadın hareketinin, feminist ve LGBTİ+ örgütlerinin 2016 öncesinde sürdürdüğü ortaklıklar da bu dalga ile zaman içinde sönmüştü. Benzeri deneyimler bugün cezaevlerinde bulunan Kürt kadın siyasetçiler için imza kampanyaları, cezaevi ziyaretleri ve dava takipleri ile sınırlı kalsa da dayanışma ilişkileri sürdürülmeye çalışılıyor.

B. “Çoklu Mücadele Yürütmek Zorunda Hissetmek”⁴¹

Kent, mekân ve ekoloji mücadelesinde yer alan kadın hak savunucuları ile yaptığımız görüşmelerimizde LGBTİ+, feminist ve Kürt kadın hareketi arasında kurulan bağların mekân hareketleri nezdinde benzer olmadığını görüyoruz. Bu hareketlerde yer alan kadınlar kendilerini çoklu hareketlerin bir parçası olarak görse de yeteri kadar ortak zemin yaratılmadığını ve hareketlerin birbirinden ayrı olduğunu düşünüyor:

*Bütün bu hareketler aslında aynı mekânda yaşıyorlar. Bu mekân üzerinde yapılan her değişiklik, bir meydanın kapatılması, Sur’un yıkılması, Taksim Meydanı’nın kapatılması, Gezi Parkı’nın, Lambda’nın sokağının kapatılması... Bütün bunlar mekâna dair şeyler... Barınma hakkı, konut hakkı, çevre hakkı, kent hakkı... Onun için üç grubun da aslında birleştiği nokta. (...) Mekânın siyasetini ve politikasını yaptığımız zaman bütün bu durumların içinde olmak zorundasınız. (...) Tabii ki her grubun, her sınıfın, her katmanın kendi problemleri ve bu konuda mücadelesi var. Ama ne yazık ki, bizler bu devirde şöyle bir konfora haiz değiliz: Ben ilgilenmiyorum... Yok böyle bir hayat, böyle olunca olmuyor.*⁴²

39 Mülakat no. 9, 29.05.2021, çevrimiçi.

40 Mülakat no. 9, 29.05.2021, çevrimiçi.

41 Mülakat no. 21, 07.07.2021, çevrimiçi.

42 Mülakat no. 21, 07.07.2021, çevrimiçi.

Havle Kadın Derneği'nden görüştüğümüz katılımcı ise feminist hareket ve LGBTİ+ hareketinin birçok kesişim noktası yakalamış olduğunu, ancak ekoloji mücadelesi için aynısını göremediğini söylüyor.

En çok direnen nokta ekoloji hareketi oluyor. Çünkü ekoloji hareketi sanki bütün bunlardan ayrılmış gibi bir algı var. Halbuki aslında bir insan hakları hareketiyle ekoloji hareketi, feminist hareket hepsi birbirinin içinde şeyler. (...) Çok özgün mesela, Havle'nin hesabında ekoloji üzerine konuşmak. Çok az kadın örgütü bunu yaptı, yapıyor, normal şartlarda bunun çok yapılması gerekiyor. Şu an gıda ve su krizinden bahsediyoruz, muhtemelen üç dört sene sonra başka hiçbir şey konuşamaz hale geldiğimiz bir noktaya da gelebiliriz diye uyarılıyor her yer. Ama bunu konuşamıyoruz.⁴³

Kazdağları Kardeşliği'nden görüştüğümüz katılımcı aktif olarak feminist harekette yer almadığını söylüyor, ekoloji mücadelesi ile kurduğu ilişki üzerinden feminist hareketle kesişme noktaları bulabildiğini belirtiyor. İnsan hakları mücadelesiniyse yaşam hakkıyla eşit gördüğünü ve dolayısıyla ekoloji mücadelesinin içinden biri olarak bu iki mücadele pratiğinin birbirini görmesi gerektiğini düşünüyor. Toplanma hakkı, su hakkı, mülkiyet hakkı gibi hak düzlemlerinin doğrudan insan haklarının meselesi olması gerektiğini ve bu alanları birbirinden ayırmanın güç olduğunu söylüyor. Örneğin ekoloji mücadelesinde, bilgi edinme hakkının usulüne uygun şekilde kullanılmıyor oluşunun temel bir ihlal olduğunu belirtiyor. Mekânsal müdahalelerin seyrine yönelik yargıya yapılan bilgi edinme başvurularına geç cevap alabildiklerini, çoğunlukla cevap alamadıklarını, bu nedenle katılım süreçlerinin dışında kaldıklarını ifade ediyor. Bu durumun yarattığı açık ihlallerin sadece kent, çevre ve ekoloji hareketlerinin gündemi olmaması gerektiğini, en geniş düzeyde insan hakları hareketlerinin parçası olması gerektiğini düşünüyor. Farklı hareketlerin sokakta birbirini desteklediğini, ortak eylemler ve dayanışma etkinliklerinde bir araya gelinebildiğini ancak düşünsel anlamda ortaklıklar kurabilecek zeminlerin henüz oluşmadığını ifade ediyor. Özellikle farklı kuşakların farklı tecrübelere sahip olmasının, bu yakınlıkları oluşturmak açısından bariyer olabildiğini, sıkça değişen kavramsal terminolojide ortaklık yakalanamadığını belirtiyor. Bu da pratik anlamda gruplar, bireyler ve kurumlar arasındaki mesafenin açılmasına neden olabiliyor.

IV. 2015'İN ARDINDAN DARALAN ALANLAR

A. "İnsan Hakları Alanına Transfer" Olunan Yıllar ve Deneyimler

2015 sonrasında sivil alan giderek daralırken benzer şekilde kadınların gündelik hayatları, aktivist varoluş tarzları ve mesleki aidiyetleri de değişime uğradı. 7 Haziran seçimleri sonrası yaşananlar, barış sürecinin sonlaması ve savaş politikalarına tekrar geri dönülmesi bugün yaşanan "zor zamanlar"ın başlangıcı oldu.⁴⁴

2015 sonrası benim kişisel tarihim açısından en baskın şey herhalde Kürt illerinde yaşanan hak ihlalleridir, insanların öldürüldüğü bodrumlardır ve onlara ilişkin hissettiğimiz bu güçlü çaresizlik ve yalnızlık duygusudur. 2015 benim zihnimde bunu çağrıştırıyor sadece.

⁴³ Mülakat no. 17, 23.06.2021, çevrimiçi.

⁴⁴ Özlem Kaya & Pınar Ögünç (2020), "Satranç, Saklambaç ve İnat: Zor Zamanlarda Sivil Toplum", Anadolu Kültür. https://www.anadolukultur.org/_FILES/Contents/991/aksiviltoplumraporu_full_web.pdf?v=20211024000328

Sonrasında zaten Barış İçin Akademisyenler süreci başladı 2016'nın başından itibaren. Ben o davaları takip etmeye başladım. Hayatım aslında tamamen Cizre bodrumlarında yaşanan hak ihlalleri, o dönemde yaşanan hak ihlallerinin mahkemeler ve devlet tarafından kabul edilmesi tartışmasıyla geçti. Feminist olarak feministliğimi sürdürdüğüm kadın davalarını takip etmeye devam ettim ama o birkaç yıl nefesimin, aklımın, fikrimin hasredildiği zamanlardı benim kişisel tarihim açısından. O dönem insan hakları alanında transfer olduğum yıllardır.⁴⁵

15 Temmuz darbe girişimi sonrası ilan edilen OHAL dönemiyle ise bilindiği gibi pek çok kadın Kanun Hükmünde Kararnameler ile kamudan ihraç edildi. 50'nin üzerinde kadın kurumunun faaliyetlerine son verilirken meslek edindirme kursları ve kadın komisyonları gibi birimler belediye başkanlarının yerine atanan kayyumlarca kapatıldı.⁴⁶ Aradan geçen dört yıllık süreçte kanun hükmünde kararnamelerle ihraç edilen kadınlar farklı hayatta kalma stratejileri geliştirdiler, yeni araçlarla devam etme yolları aradılar. Rosa Kadın Derneği de bunlardan biri. Kamudan ihraç edilmiş kadınlar tarafından kuruldu. Şu an Diyarbakır'da "kadına yönelik toplumsal, siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik, cinsel, psikolojik her türlü şiddetle mücadele etmeyi; kadına yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını" merkezine alan ve bu alanda çalışma yürüten tek dernek.⁴⁷ Üç yıldır faaliyetlerini sürdürüyorlar ve Diyarbakır'da bu alanda faaliyet gösteren tüm dernekler kapatıldığı için tek başına bu alanda hareket etmenin zor olduğunu düşünüp Diyarbakır Barosu, İHD ve ÖHD'nin (Özgürlükçü Hukukçular Derneği) kadın komisyonları ile birlikte şiddetle mücadele ağı kuruyorlar. Görüşmemizde öne çıktığı gibi, ihraç sonrası yaşanan tedirginlik duygusu bugünkü etkinliklerine de yansıyor. Resmi kayıtları üye almaya çekiniyorlar, bu nedenle gönüllülük esaslı bir çalışma yürütüyorlar. Kanun hükmünde kararname ile bir gecede meslek hayatlarının sonlanması ve bunu takip eden dönemde yargı süreçlerinde yaşanan belirsizlikler bugüne taşınan ortak bir tedirginlik duygusunu beraberinde getiriyor.

Benzer olarak görüşme yaptığımız hak savunucusu bir avukat, avukatlık mesleğine başlamak hiç aklında yokken sokağa çıkma yasaklarının başlamasıyla beraber kendini insan hakları alanının ortasında bulduğunu anlatıyor:

İnsan hakları mahkemesinde staja gittim. Döndükten sonra iki ay içerisinde sokağa çıkma yasakları ilan edildi. Özellikle Şırnak'ta... Oradaki hak ihlalleriyle artık uğraşmaya başlarken kendimi bir anda insan hakları ihlallerinin göbeğinde bulmuş oldum. Ve avukatlık yapmaya başladım, zorunda kaldım avukatlık yapmaya. Aslında sivil toplum kuruluşlarında çalışmaya, raporlama yapmaya ya da başka avukatlar adına, kendi adım vesaire gözükmeyen onlar adına başvurular yapmaya devam ediyordum. 2016 başı itibariyle kendimi avukatlık yaparken buldum. O gün bugündür beş yılı aşkın bir süredir aktif olarak avukatlık yapıyorum.⁴⁸

Görüşmelerimizde kadınlar son yıllarda sivil alanın giderek daralması ve politika yapmanın güçleşmesi gibi nedenlerde profesyonel hayat, meslek, aktivizm ve hak savunuculuğu alanlarının iç içe geçebildiğini ifade ettiler. Diğer yandan mesleki alan, toplumsal hareketlerin bir parçası olan kadınlar, LGBTİ+'lar ve non-binary'ler için çoğunlukla savunuculuk ve aktivizm pratiği ile her zaman etkileşim içinde bir deneyimi anlatıyor. Ancak özellikle son yıllarda giderek artan baskı ortamı düşünüldüğünde meslek alanının içerisinden insan haklarına dair söz üretmek kadın hak savunucuları için riskin artması anlamına geliyor.

45 Mülakat no. 20, 20.06.2021, çevrimiçi.

46 "1300'den fazla sivil toplum örgütü 'terör' örgütleriyle bağlantılı olduğu gerekçesiyle olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleriyle kapatıldı ve kapatılan bu örgütler, haklarında verilen kararlara karşı idare mahkemelerinde etkili bir biçimde itiraz edemedi." Af örgütü raporu, "Fırtınaya göğüs germek: Türkiye'deki korku ikliminde insan haklarını savunmak", Erişim tarihi: Ağustos, 2021. <https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/Firtinaya%20Gögüs%20Germek.pdf>

47 <http://www.rosakadinderneği.com/index/kurumsaldetay/rosa-kadin-derneği/>

48 Mülakat no. 6, 27.05.2021, çevrimiçi.

Profesyonel kimlik ve hak savunuculuğu arasındaki sınırlar esnerken aktivist aidiyetler ve temsillerle hareket etme biçimlerinde değişiklikler yaşanıyor. Örneğin görüşmelerimizde özellikle 2010'lu yıllarda feminist ve queer düşüncelerle tanışan kadınlar herhangi bir feminist ve LGBTİ+ örgütlenmesinin içinde olmasalar da kendilerini bu hareketlerin parçası olarak gördüklerini ifade ettiler. Arkadaşlıklar, yakınlık gruplar, kişisel tanışıklıklar tüm bu hareketlerle bir temas imkânı sağlarken mesleki alanın şekillenmesine de vesile olabiliyor. Görüşme yaptığımız feminist gazeteci, kadın hakları alanında haber yapmaya başladıktan sonra bu alandan çok fazla kişi tanımaya başladığını, sosyalleştiğini, arkadaşlıklar kurduğunu ve dolayısıyla meslek ile başlayan öykünün savunuculuk ile kesişmeye başladığını belirtiyor:

Aktivizm kısmını ben haberle yapmaya çalışıyorum. Hak savunuculuğu, gazetecilik ve aktivizm iç içe geçiyor, çok iyi bir şey değil bence. Öyle olmasa daha iyi olur ama memleket öyle bir halde ki. (...) Sert bir ortam, hakikaten canımız burnumuzda olduğu için o sınırlar çok birbirine giriyor. O yüzden kadın hakları aktivisti gibi bir şey de oldum zaman içinde. Bu ülke de beni ona sürükledi. (...) Sahada haber yapa yapa aslında ben de kadın hareketinin bir parçası oldum gibi bir şey oldu. Feminizm açısından politikleşme sürecim gazetecilik için sahada çalışmama denk geliyor. İkisi böyle paralel gidiyor.⁴⁹

İnsan hakları alanına transfer olunan 2015 sonrası yılların bir diğer sonucuysa göç. Son yıllarda yaşanan politik daralmaların, güvensizliğin ve sürekli soruşturma ya da gözaltına alınma endişesinin getirdiği bir duygu olarak "gitme isteği" giderek daha sık dile geliyor. Politik, mesleki ve eğitim gibi gerekçelerle Türkiye'den gidenlerin sayısı sürekli artış gösteriyor. Görüşme yaptığımız barış alanında çalışan doktora araştırmacısı, politik risk gerekçesiyle gitmiş olmasa da kendini yurtdışında sürgünde gibi hissettiğini söylüyor:

Türkiye'den gidiyoruz, bir sürü insan gitti, üç sene önce ne yapıyorduk, şimdi hiçbirini yapamıyoruz. Şimdi risk altındayız, şu arkadaşım da alındı, buna da bu oldu filan... Buraya gelişimde doktora yapmak istiyordum, ama kendimi sürgüne gelmiş gibi hissederek geldim ki Türkiye'den kaçıyor falan değildim, orada olmaktan çok memnumdum. Ama evet, sürgün gibi hissederek geldim ve bir sürü arkadaşımın böyle yaşadığını biliyorum. (...) benim yakın arkadaşlarımdan neredeyse hiçbiri Türkiye'de yaşamıyor şu an. Bir şeylerin yıkılmış (...) olduğu hissi zaten çok kötü. Bir de hayatının büyük kısmını politik ve sosyal meseleler etrafında ördüysen ve o alan bir anda çok riskli ya da hiç yokmuş artık gibi davranılan bir alansa kendine dair kurduğun şeyler de böyle bir çökmüş oluyor. Dolayısıyla beni hâlâ çok zorluyor, Türkiye'ye dönmeyi düşünmüyorum bu sebeple. Çünkü iç rahatlığım yok. Sürekli başıma bir şey gelecek fikriyle yaşamak... Belki alışırım, bilmiyorum, ama zor geliyor, böyle bir şeyi göze almak istemiyorum. (...) Bir sürü insanda da bunu görüyorum.⁵⁰

Pembe Hayat'tan görüştüğümüz trans non-binary hak savunucusu bugün yaşanan baskı ortamının translar için yeni olmadığını ifade ediyor. Her politik dönemin kendine özgü baskı araçlarını translara yönelttiğini ve dolayısıyla bugün karşılaştıkları durumun kendileri için yeni olmadığını belirtiyor:

Her ne kadar şu an saldırıların dozu artmış olsa da yani görünürlüğü artsa da bu noktada bu saldırıların... çünkü bir yerde şöyle bir şey de var, belki geri kalanlar için Türkiye sürekli şey konuşuluyor falan ya işte polis devleti mi hukuk devleti mi, polis devleti mi oluyoruz, işte otoriterleşiyor muyuz falan filan... Ashnda bu ülke translar için hep polis devletiydi.⁵¹

49 Mülakat no. 8, 25.05.2021, çevrimiçi.

50 Mülakat no. 23, 05.06.2021, çevrimiçi.

51 Mülakat no. 10, 02.07.2021, çevrimiçi.

B. Kayyumlar ve Sonrası

Diyarbakır Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ağı'nın 2020 yılındaki raporunda kayyum politikası ile yürütülen sığınakların pandemi dönemi gerekçe gösterilerek yeni başvuru almadığı belirtiliyor. 2016 yılından itibaren kayyumlarla yönetilen Diyarbakır'da nüfusu yüz bini geçen belediyelerin kadın sığınağı açması yasal olarak gerekliken bu hak göz ardı ediliyor ve var olan destek mekanizmaları işletilmiyor. Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren sığınaklardaysa yoğunluk gerekçesiyle yeni başvurular engelleniyor, kadınlar şiddete maruz bırakıldıkları alanlara geri dönmek durumunda kalıyorlar.⁵²

Görüşme yaptığımız Rosa Kadın Derneği çalışanı hak savunucusu ise kayyumların şiddete maruz bırakılan kadınlara ait bilgilere el koyduklarını anlatıyor:

OHAL dönemindeki o kayyumlarla beraber sahip olduğumuz bütün verileri kaybettik. Dolayısıyla hem o şiddet haritasını görmek hem de bir çeteleye sahip olmak açısından verinin çok büyük bir önemi var. Biliyorsunuz ki, uluslararası mekanizmalarda da en çok sayılar dikkate alınıyor. Onun dışındaki her şey hikâye gibi geliyor.⁵³

Verilerin yer aldığı belgelere el koyulmasının ardından Rosa Kadın Derneği, Diyarbakır Barosu, İHD ve ÖHD'nin kadın komisyonları tarafından kurulan şiddetle mücadele ağı yeniden veri haritalaması yapmak için çalışmaya başladı. Altı aylık periyotlarla raporlar hazırlıyor ve ev içi şiddet, psikolojik şiddet ve devlet kaynaklı şiddet türlerini belgeliyorlar.

Rosa Kadın Derneği kurucuları OHAL dönemini ihraçlara, soruşturmalara ve hak ihlallerine maruz bırakılarak çok ağır yaşadılar. Son bir yıllık zaman diliminde de çeşitli yargı tacizlerinin hedefi halindeler. 2020 yılı Mayıs ayında Rosa Kadın Derneği başta olmak sivil toplum alanından pek çok kurum tutuklama ve gözaltılarla karşı karşıya kaldı. Suçlamalar arasında 8 Mart mitingi düzenlemek, trafikteki cinsiyetçiliğe ve şiddete karşı mor konvoy oluşturmak, "kadınlar nasıl bir barışı hayal ediyor" içerikli atölye çalışması yapmak, savaşa karşı basın açıklaması yapmak, kayyum politikalarına karşı eylemler organize etmek de bulunuyor.⁵⁴

Bu süreçte yaşananlar görüşmemizde de paylaşıldı:

Son bir yılda çok ciddi anlamda yargı tacizine maruz kaldık, beş operasyon ve iki baskın... Bütün üyelerimiz gözaltına alındı. Hemen hemen hepsi ortalama üç ay kadar cezaevinde kaldılar. Ben de öyle kaldım bir müddet. İkinci operasyonda dört gözaltından sonra bırakıldım. İki kere operasyonla alındım sabaha karşı. Bu son genel kurulda fark ettik, yapmak istedikleri şeyi başardılar. Resmi üye veya yöneticimiz olma konusunda çok temkinli davranıyor kadınlar... Çalışmalarımızı gönüllü olarak yürütmek konusunda ise çok istekliler. Bizim açımızdan o resmi bağın bir önemi yok, yani üye olmaları gerekmiyor.⁵⁵

52 Diyarbakır Barosu kadına yönelik şiddet raporu için bkz. <https://www.diyarbakirbarosu.org.tr/haberler/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-eginin-diyarbakir-ilindeki-son-bir-yila-iliskin-kadina-yonelik-siddet-rapor-aciklamasi> & Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği İstanbul Sözleşmesi Türkiye İzleme Raporu (Gölge Rapor), Erişim tarihi: Ağustos, 2021, https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/Istanbul_Soz_TR_Izleme_PL-atformu_Golge_Rapor2.pdf

53 Mülakat no. 1, 03.07.2021, çevrimiçi.

54 Diyarbakır'da Mayıs ve Haziran aylarında "5 operasyon yapılmış, 76 kadın hakları savunucusu ve siyasetçi bu operasyonlarda gözaltı ve tutuklamalar ile yargının tacizine" maruz bırakılmıştı. Detaylı bilgi için bkz. <https://www.sessizkalma.org/defender/rosa-kadin-dernegi/>

55 Mülakat no. 1, 03.07.2021, çevrimiçi.

Kayyumlara karşı yürütülen mücadelenin bir yanıyla da kadın mücadelesi olduğu görüşmemizde sıkça dile geldi. Kayyumların ilk olarak kadın merkezlerini kapatması, sığınakları işlevsiz hale getirmeye çalışması ve kentte önde gelen hak savunucusu kurumların hedef haline getirilerek kapatılması OHAL bilançosunun Diyarbakır'daki yansımalarından sadece birkaçı. Beraberinde güçlü mücadele deneyimine sahip Kürt kadın hareketi örgütlenmelerinin “terör” suçlamasına sıkıştırılarak bitirmeye çalışılması ise yıllardır tanık olunan bir gerçek. Rosa Kadın Derneği ile görüşmemizde OHAL ve sonrasında yaşanan ve halen yaşanmakta olan politik sürecin farklı feminist çevrelerce yeterince duyulmaması ve kayyumlara karşı mücadelelerinde zaman zaman feministler tarafından yalnız bırakıldıkları gibi eleştiriler öne çıkıyordu.

C. OHAL Sonrası Yeni Dalga: Denetimler

OHAL sonrası sivil topluma yönelik uygulamaların başındaysa son bir yıldır sıklaşan denetimler geliyor. Aralık 2020'de TBMM'de kabul edilen ve ardından yasalaşan Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun, sivil toplum örgütlerinin çalışmalarını tehdit eder nitelikte. Yasa bilindiği gibi sivil toplum örgütlerinin yönetim kurullarında bulunan üyelerini görevden alma ve aynı zamanda kurumları kapatmayı da mümkün kılıyor. Terörle Mücadele Kanunu uyarınca hakkında soruşturma açılan bir sivil toplum çalışanı ya da yönetim kurulu üyesi nedeniyle derneğin yönetimine el konulmasını kolaylaştırıyor. Yasa aynı zamanda İçişleri Bakanlığı'nın gerek gördüğü durumlarda kamu görevlilerine denetim yapma yetkisi de veriyor.⁵⁶

Görüşmelerde, tahmin edilebileceği gibi, sivil toplumun karşı karşıya bırakıldığı denetim uygulamaları sıkça dile geldi. Kişilere özgü hukuki süreçlerin kapatılma ya da ceza vermeye gerekçe olarak gösterilebiliyor olması kadınların aktivizm deneyimlerini de sekteye uğrattıyor:

Cumhurbaşkanlığı'na bütün üyelerimizin TC kimlik numaraları, adresleri ile birlikte bütün bilgilerimizi verdiğimiz için, gerçekten de büyük risk alanı. (...) Mesela ben bireysel olarak bazı eylemlere gitmiyorum. Başta aktivizm için kurduğumuz dernek için aktivizmimi daha az yapmak durumunda hissediyorum kendimi, daha riskli eylemlere gitmiyorum. Gerçekten şu an, bir dernek [üyesinin] gözaltına alınması, derneğin tamamını etkileyen bir şey haline geldi.⁵⁷

Son yıllarda sokak hareketliliklerinin ve örgütlenme özgürlüklerinin giderek imkânsız hale gelmesiyle sivil toplum, hak savunuculuğu açısından daha güçlü imkânların olabileceği bir alan olarak öne çıkmaya başlamıştı. Uzun zamandır varlığını devam ettiren kurumların yanı sıra, kurumsal akademiden dışlanan akademisyenler ve araştırmacılar, yeni kuşak kadın, non-binary ve LGBTİ+ özneler, feministler ve farklı alanlardan gelen hak savunucuları da sivil alanda var olabilecekleri kurum, dernek ve vakıflar aracılığı ile politika yapma araçlarını ve var olma alanlarını genişletme çabasındalar. Yeni alanlar açılırken bir yanıyla da sivil alanın tümüne yönelen baskı mekanizmaları neticesinde ayakta kalmaya yönelik bir koruma mekanizması öne çıkıyor. Geçmiş yıllara kıyasla kalıcı mekanizmaların, yasal taleplerin ve ihlallerin belgelenerek kamuya duyurulması gibi işlevlerin yerini bugün sivil toplumun sahip olduğu meşruiyet zeminlerini kaybetmemesine yönelik uğraşlar almış durumda.

2000'li yılların başından bu yana sivil toplumun çeşitli alanlarında çalışan feminist hak savunucusu ise görüşmemizde sivil toplumun var olan haklarını koruyarak ayakta kalmaya

56 İnsan Hakları Ortak Platformu bilgi notu için bkz. <https://ihop.org.tr/kitle-imha-silahlarinin-yayilmasinin-finansmaninin-onlenmesine-iliskin-kanun-teklifine-dair-degerlendirme/> Erişim tarihi: Eylül 2021

57 Mülakat no. 26, 24.05.2021, çevrimiçi.

odaklandığını ifade ediyor. Geçmiş yıllarda aldıkları proje başvurularının çoğunlukla geçiş dönemi adaleti, barış süreci dinamikleri ve bunlara paralel hafıza çalışmaları alanında olduğunu ancak bugün söz konusu alanlara dair herhangi bir başvuru almadıklarını ifade ediyor. Denetimlerle beraber yaşadıkları son süreçteyse kendi içlerinde otosansüre gitmek durumunda kaldıklarını ifade ediyor.

Pembe Hayat Derneği ise geçen bir yıl içinde onlarca kez denetim geçirmiş. Görüşme yaptığımız trans non-binary hak savunucusu Pembe Hayat'a, tarihinde ilk kez İçişleri Bakanlığı'ndan denetim geldiğini ifade ediyor. Diğer kurumların denetimleri en fazla bir hafta sürerken İçişleri Bakanlığı'nın yaptığı denetim yaklaşık dört ay sürmüştü. Düzenledikleri eğitim faaliyetleri nedeniyle de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ayrıca denetim geçirmişler. Tüm bu denetim süresince evraklar incelendiği için aktif olarak faaliyet içinde olmadıklarını ifade ediyor. Denetimlerle beraber fon aldıkları kurumların da etkinliklerin içeriklerine yönelik müdahale etmeye başladıklarını belirtiyor:

Konsolosluklar bir şekilde destek çıkıyorlar, özellikle geylere daha rahat destek çıkabiliyorlar. Mesela şöyle şeyler duyuyor ve yaşıyoruz. İşte seks işçileriyle ilgili etkinlik düzenleyeceğiz, size destek verebiliriz ama etkinliğinizde seks işçileri olmasa falan... Çünkü onunla anılmak istemiyor, yani hem bir yandan vizyonlu anılmak istiyor ama bir yandan da seninle o kadar açık anılmak istemiyor. Zaten bunların sıkıntısını yaşıyorsun, bir de üstüne bir sürü ceza...⁵⁸

Kaos GL'den görüştüğümüz aktivist ise 2017'den bu yana her türlü kamusal faaliyeti yaparken zorlandıklarını ifade ediyor. Bu zorluk devam eden baskı politikaları nedeniyle olduğu kadar bir yandan da dayanışma ilişkilerinin zayıflamasından kaynaklanıyor. Süleyman Soylu'nun LGBTİ+'lara yönelik açıklamalarının hemen ardından, daha önce Kaos GL'nin yayınlarına veya web sitesine yazı katkısı yapmış kişilerin isimlerini sildirdiklerini, yazılarının kaldırılmasını rica ettiklerini belirtiyor. Tedirginliğin getirmiş olduğu hislerle yazma motivasyonu bulamayan kişilerin de katkı yapamadıklarını ifade ediyor.

D. Dar Alanlarda Dayanışma İlişkileri ve Eksik Kalanlar

Sivil alanın daralması, sokak hareketlerinin azalması ve kamusal görünürlüğü giderek zayıflaması farklı hareketlerin birbirleriyle temas kanallarının silikleşmesine neden oluyor. Görüşmelerde, baskıyla yaşamının, hareketlerin birbiriyle ilişkilerine giderek zarar verdiği sıkça vurgulandı. Adaletsizliğin yargıdan gündelik hayata uzanan yansıması aktivistlerin var olma mücadelelerine, farklı hareketlerin birbirleriyle ilişkilerine de şüphesiz yansıyor. Sivil toplum kurumları son yıllarda giderek sıklaşan denetimler karşısında birbirleri arasında dayanışma ağları kurarken toplumsal hareketler nezdinde dayanışma birliktelikleri 2015 öncesine kıyasla daha esnemiş gözüküyor. OHAL'in ardından her şeyin giderek zorlaştığı, politika yapmanın tehlikeli addedildiği ve ifade özgürlüklerinin kısıtlanarak yargı tacizleriyle çevrelendiği bir ortamdan görüşmelerimiz boyunca sıklıkla bahsedildi. Bu alan içerisinde insan hakları hareketinin farklı özneleri, birlikte temas noktaları kurmaya çabalarken bir o kadar da birbirinden uzaklaşmış görünüyor.

LGBTİ+ hareketin içinde yer alan ve son yıllarda da sivil toplum alanında çalışan queer aktivist gözünden bu durum şöyle aktarılıyor:

58 Mülakat no. 10, 02.07.2021, çevrimiçi.

Şu anda özellikle herkes birbirinden çok uzak. Ama beraber alanlarda bulunmaya başladığımızda, mesela 8 Mart'ta tekrardan bir arada olduğumuzda iyileşeceğini düşünüyorum. Gezi zamanında herkes bir aradayken, şu an gittikçe birbirinden uzaklaşan bir yere geldi. Bu da kendi problemlerine odaklanmaktan ve kendi problemlerini çözmeye çalışırken olabildiğince farklı şekillerde sorunlu olarak görebilecekleri şeyden uzak durmaya çalışmaktan kaynaklanıyor.⁵⁹

Görüşmelerimizde sivil toplum kurumlarında ve aktivist ağlarda yer alan kadınların, LGBTİ+'ların ve non-binary'lerin eskiden var olan bir araya gelme alanlarından kopuk hissettiğini görüyoruz. Konuşma, tartışma, birlikte düşünme ve ortaklıklar kurabilme ihtimali sunabilecek alanlara dair güçlü bir istek olsa da bekleme ve var olanı koruma duygusu öne çıkıyor. Tedirginlik ve güvende hissetmeme politika yapma araçlarını azaltıyor; kişiler ve kurumlar önceliği güvenli alanlar oluşturmaya ve sağlamaya veriyor. Diğer yandan spontane oluşabilen sosyallikler de pandemiyle birlikte iyice azalmış görünüyor. Dayanışma partilerinin, ortak sosyal ve politik etkinliklerin ve mekânsal karşılaşmaların farklı ağlar, kurumlar ve hareketler için temaslar yaratma ve sürdürme açısından yaşamsal olduğunu söylemek mümkün. Bugün bu ilişkilerin giderek azalmış olmasıyla birlikte dijital alana kaymış görünen kamusal alanların önceye kıyasla olumlu bir birliktelik potansiyelinden uzak olduğunu belirtmek gerekiyor. Dijital aktivizm, yeni politika araçları gibi tartışmaları paranteze alarak, hareketlerin birbirinden göreceli öğrenme potansiyellerinin sivil alanın daralması ile azalmış olduğu görüşü görüşmelerimizde de sıkça vurgulandı:

Her kurumun, örgütün ya da bireylerin hayatta kalma gibi bir önceliği var. Hem örgüt olarak hayatta kalma ya da cezaevine girmeme ya da yani işsizlik vesaire gibi çok somut hayatta kalma ve güvenlik sıkıntıları. Veya İstanbul Sözleşmesi gibi, çok geriden bir yerden, kazanılmış hakkı korumaya çalışmak gibi, sürekli akut bir şeyin mücadelesini verme hali... Sanırım, birlikte hareket edebilmek için en azından Türkiye'nin koşullarında, birazcık rahat ve demokratik bir ortamın olması gerekiyor. O olmayınca böyle canhıraş bir şekilde kendi varlığını sürdürme çabası... Bir araya gelebilmek için ihtiyacımız olan ortam yok.⁶⁰

Özellikle Kürt kadınlar ve LGBTİ+ hareket üzerindeki baskılar ve yargı tacizleri diğer hareketlerle temasların azalmasına neden oluyor:

Araların daha da fazla açılmasının nedeni hepimizin üzerindeki baskının artması aslında. Veya baskı arttıkça daha fazla bir araya gelmemiz gerekirken en azından benim görüşümde daha da birbirimizden ayrılma yoluna gitmiş olduk.⁶¹

Kaos GL'den görüşme yaptığımız feminist aktivist 2015'e kadar çalıştığı alanı şu şekilde anlatıyor:

Hem neşesini içinde bulduğum hem kendi varoluşumu gerçekleştirebildiğim ve sevdiğilerimle bir arada olduğum hem bir taraftan ürettiğim... Açıkçası bugünden bakınca böyle peri masalı gibi geliyor bir taraftan (...) politika yaptığınız, hem dans ettiğiniz, partisini koyduğumuz eylem sonrasına, o siyasallığın kendisinin içinden bir neşenin türediği bir yoldaşlık zemini gibiydi.⁶²

Bugün ise içinde bulunduğu alanları "neşesini kaybetmiş" yerler olarak anlatıyor. Eylemlerin, etkinliklerin, toplantıların ardından yaratılan yan yanalıkların, sosyalleşme, eğlenme

59 Mülakat no. 18, 30.05.2021, çevrimiçi.

60 Mülakat no. 23, 05.06.2021, çevrimiçi.

61 Mülakat no. 18, 30.05.2021, çevrimiçi.

62 Mülakat no. 5, 04.05.2021, çevrimiçi.

biçimlerinin yerini küçük arkadaşlık ağlarının aldığını, evin bir sosyalleşme mekânı haline geldiğini ve baskıcı ortamın etkisiyle “o çirkin politik, ağır baskıcı havayla giderek daha fazla yüz yüze” kaldıklarını söylüyor. Ankara’daki duruma bakıldığında 10 Ekim Katliamı’nın herkesin hayatlarında baş etmesi zor bir duygu bıraktığını ve o tarihten sonra sahip oldukları kamusal aidiyetlerin giderek yitirildiğini ifade ediyor.

E. Yeni Araçlar ve Yöntemler

Görüşmelerimizde cevap aradığımız noktalardan biri de sivil alanın daralmasıyla birlikte hak savunuculuğu alanında ne gibi yeni araçların ortaya çıktığı, kadınların ve LGBTİ+’ların bu yeni araçları farklı şekillerde kullanıp kullanmadıkları ve ne tür strateji değişikliklerinin üretildiği. Bu raporun bakmayı arzuladığı yerden, hareketler açısından düşünüldüğünde, farklı sivil toplum örgütlerinde, aktivist ağlarda ve gruplarda çalışan ve mücadele edenler için yan yana gelme alanları büyük oranda dijital araçlar üzerinden gerçekleşiyor.

Türkiye’de özellikle 2010’larla beraber gittikçe öne çıkan dijital aktivizm son yıllarda sokağın önüne geçmiş gözüküyor. Örgütlenme önündeki engeller, sokakta bir araya gelmekte yaşanan zorluklar dijital alanın yeni bir kamusal formu olarak belirmesini de beraberinde getirdi. Feminist ve LGBTİ+ hareketin sokak eylemlerini kampanya tipi hashtag çalışmalarıyla geniş kesimlere duyurduğu, “erkek şiddeti, kadın ve LGBTİ+ cinayetleri sonrası adalet talebinin, öfkenin ve isyan”ların paylaşıldığı yer olarak dijital mecralar politika yapma araçlarının başında geliyor.⁶³

Sivil toplum kurumları açısından sosyal medyanın iletişim kurma ve üretilen içerikleri paylaşma aracı olarak işlev görmesinin ötesinde henüz aktivist bir model olarak kabul görmediğini eklemek gerekiyor. Eşit Haklar için İzleme Derneği’nde çalışan katılımcı, sivil toplumun dijital alanla bağlarının güçlü olması gerektiğini ancak henüz bu ilişkinin çok uzağında olduğunu düşünüyor. Hak ihlallerinin duyurulma araçlarının yeterince kamusal görünürlük yaratmadığını, uzun raporların ilgi görmediğini ve var olan dilin genç kuşağı yakalayamadığını söylüyor.

Görüşmelerimizde dijital araçların özellikle yeni kuşak kadın, non-binary ve LGBTİ+ aktivistler ve hak savunucuları tarafından aktif şekilde kullanılmasının insan hakları hareketlerindeki otoriteleri sarsmaya başladığı da öne çıkan görüşlerden. Konferans ve etkinliklerde “*sunum yapma kapasitesi güçlü olan*”⁶⁴ ya da akademik ve teorik terminolojiye hâkim kişilerin sürekli konuşmacı olarak seçilmesinin neden olduğu hiyerarşilerin dijital mecralarda konuşma imkânlarının artmasıyla giderek zayıflayabileceği ihtimali de öne çıkan görüşlerden. Her ne kadar sosyal medya nedeniyle yargı tacizleri hâlâ bir tehdit olarak ortada dursa da görüşmelerimizde bir aktivist katılımcının ifade ettiği gibi dijital araçlar “*sadece otorite konuşabilir, otorite yazabilir*”⁶⁵ düşüncesini ortadan kaldırıyor. Çatlak Zemin’den feminist aktivist ise feminist örgütlerin dağılmasının ardından dijital araçların kadın ve LGBTİ+’ları tek tek politikleştirdiğini ve politika yapmanın öznesi olmalarını sağladığını belirtiyor. Feminist politikanın ister örgütlü ister örgütsüz olsun bireysel ağlar üzerinden yayılmasına imkân verdiğini ve feminizmin bu yolla hiç olmadığı kadar toplumsallaşabildiğini ifade ediyor.

63 2010-2020: Hashtag’lerle feminist aktivizm, *Çatlak Zemin*, Erişim tarihi: Eylül 2021. <https://catlakzemin.com/2010-2020-feminist-hashtaglerle-dijital-aktivizm/>

64 Mülakat no. 30, 25.06.2021, çevrimiçi.

65 Mülakat no. 30, 25.06.2021, çevrimiçi.

Dijital aktivizmin açtığı alanlardan bir diğeri ise kadınların ve LGBTİ+'ların deneyimlerini dolayimsız şekillerde aktarma; maruz bırakıldıkları taciz ve cinsel saldırıların faili –kamusal bilinirliği olan/olmayan– cis hetero erkekleri ifşa ederek görülmeyen, duyulmayan yahut üzeri örtülenleri dile getirme imkânı sağlaması. Görüşüğümüz, Susma Bitsin platformu mensubu katılımcı son yıllarda sinema, reklam ve dizi sektöründe yaşanan taciz ve cinsel saldırılara karşı kurdukları bu girişimi “birbirini bulma ve güçlenme hareketi”⁶⁶ olarak tanımlıyor. Dava takipleri, sosyal medya kampanyaları düzenliyorlar ve farklı alanlardan kadınlarla bir araya gelerek ifşa hareketinin güçlenmesi için mücadele ediyorlar:

İfşa kültürünün dijital mecralarda nasıl görünür olduğu ve nasıl etkili bir şeye dönüştüğü içimizde de tartışmaya yol açtı, ve bu olumlu bir tartışma şüphesiz. Özellikle bu ifşalar nereye varacak konusunda. Çünkü hep ifşa edeceğiz, ya sonra? (...) Aslında Susma Bitsin de bu tartışmaların içerisinde hareketlendi diyebilirim.⁶⁷

Bütün bunların yanı sıra, görüşmelerimizde de öne çıktığı üzere, son yıllarda feministlerin ve LGBTİ+'ların neredeyse başat gündemi haline gelen trans dışlayıcı argümanların sosyal medya aracılığı ifşası önemli bir yer tutuyor. Bilindiği gibi 2019 yazında, trans aktivistler ve içlerinde akademisyenlerin de olduğu radikal feministler arasında kadın kategorisinin neyi kapsadığı, “trans çocuklara hormon kullanım hakkı verilmesi, cinsiyetin hukuki olarak beyana dayalı belirlenmesi, trans kadınların kadınlara açık kamusal alanlara dahil”⁶⁸ gibi konular üzerine sosyal medyada yoğun tartışmalar yaşanmıştı. Trans kadınların kadın olmadığını savunan ya da biyolojik cinsiyet indirgemeciliğiyle daha örtük şekilde bu savları dile getiren, cinsel şiddeti cinsiyet kimliği ile ilişkilendirerek trans politikasını, kadınların var olma alanlarına sızma aracı olarak nitelendiren TERF (trans dışlayıcı feminist) argümanlar kimi feminist akademisyenler ve feminist çevrelerce savunulmuştu.⁶⁹ Bu tartışmalar sosyal medyada günlerce devam etmiş, artan transfobik dalgaya karşı pek çok feminist ve LGBTİ+ örgütü ve kurumu söz konusu argümanlara ve çevrelere karşı tepkilerini dile getiren açıklamalar yapmışlardı. Görüşmelerimizde farklı coğrafyalardaki benzerlerini takip ederek anti-gender akımların ve sağ popülist iktidar stratejilerinin her alana yayılmaya başlamasının bir yansıması olarak, feminist alanın, TERF ve özcü argümanlarla domine edilmeye çalışıldığı ifade ediliyor. Kaos GL'den bir katılımcıysa sosyal medyada süren TERF tartışmalarındaki öfke düzeyinin yüksek olmasının bir nedeninin de tartışmanın bir alana sıkışmasından kaynaklandığını görüşmemizde şöyle ifade ediyor:

Bir şekilde o sohbet ve okumalar esnasında bir ortak paylaşım alanımız vardı. Şimdi yok büyük oranda. İşte feministleri ve LGBTİ+'ları bir araya getirecek mecralar, meydanlar... O yüzden hırçnlık da daha fazla artıyormuş gibi geliyor bana. Böyle hissediyorum. Bir de o hırçnlık şununla da alakalı olabilir tabii: Yani artık adalet duygusunu hiçbir şeyin tesis etmediğine iknayız, değil mi, hani şu anda hiç öyle bir şey yok ve herkes de kendi adaletini kendisi kurma durumunda gibi. Ve o yüzden çok daha hırçn yazıyor, çok daha öfkeli yazıyor.⁷⁰

Bu tartışmalar bilindiği gibi transların maruz bırakıldıkları transfobik ve nefret içerikli argümanlar nedeniyle oldukça tetikleyici bir hatta devam etti. Fakat görüşmelerimizde de öne çıktığı gibi, ayrıcalık biçimlerinin, cisnormatif ilişki tarzlarının, ikili cinsiyet rejiminin bu ayrıcalıklar nezdinde yeniden dile geliş trans, feminist ve LGBTİ+ hareketlerin ortaklıkları açısından önemli bir bakiye bırakıyor:

66 Mülakat no. 27, 25.05.2021, çevrimiçi.

67 Mülakat no. 27, 25.05.2021, çevrimiçi.

68 Sema Semih, “TERF”, Feminist Bellek, Erişim tarihi: Eylül 2021, <https://feministbellek.org/terf/>

69 Feride Eralp, “Terf tartışmasının arka planı: Konu nasıl soyunma odasına geldi?”, *Çatlak Zemin*, Erişim tarihi: Eylül 2021, <https://catlakzemin.com/terf-tartismasinin-arka-plani-konu-nasil-soyunma-odasi-oldu/>

70 Mülakat no. 5, 04.05.2021, çevrimiçi.

İnsanlar, sussa da, sessiz kalsa da, onlara yakın düşünen ve doğrudan hareketin içerisinde olan insanlar açığa çıktı. (...) Bizim çevremizde çok daha bu konuda böyle problemlili diyeyim kişiler, sosyal medya tartışmalarına angaje olmadıkları için TERF olarak ifşa edilmediler. Yani böyle cümleler kurmadıkları için... Ama bu tartışma üzerinden kendi pozisyonlarını da sorgulayıp değiştiler. (...) Gerçekten bu tartışma transfeminizm fikrini ve ikili cinsiyeti sorunsallaştıran bir bakış açısını kabul etmeksizin feminist olunabilir mi, olunamaz mı gibi bir tartışma bıraktı geriye.⁷¹

Pembe Hayat'tan görüştüğümüz trans non-binary hak savunucusuysa hareketler açısından düşündüğünde transfobi ve trans dışlayıcı argümanların her iki harekette de bulunabildiğini ifade ediyor:

LGBTİ+ örgütleri, feminist örgütler, hepsinde bir şekilde trans dışlayıcılığı var, trans spesifik çalışan hiçbir yer yok. Ve o dominasyondan, yani o cis dominasyonundan sıyrılabildiğin, yani kendimi evimde hissettiğim, gerçekten bir ailenin üyesi hissettiğim bir yer... Ve biz seks işçiliği çalışıyoruz yine aynı şekilde. Böyle aslında bakarsan Türkiye'nin belki de en radikal örgütlerinden bir tanesi. Çünkü travestilerle ve orospularla çalışıyorsun, anlatabiliyorsun, hep böyle en aşağılık görülen ve bütün hakaretlerin, küfürlerin odağında, merkezinde yer alan, insanların başkalarını aşağılamak için kullandığı kimlikleri sahiplendiğin, bunun aktivizmini yürüttüğün bir yer.⁷²

F. Yeni Dil, Ara Kuşaklar ve Kuşaklar Arasılık

Görüşmeler yaptığımız kişiler arasında otuzlu yaşlarında, 2000'lerin ikinci yarısında üniversiteye başlamış, Gezi ve barış süreci ortamını yaşamış kadınlar oldukça fazlaydı. Feminist örgütlülüklerin henüz dağılmadığı, farklı hareketlerin yan yana gelebildiği, sokak eylemlerinin öne çıktığı dönemlerde öğrenci olmuş, hareketlere katılmış bu yaş grubundaki kadınlar ve non-binary'ler sivil toplum alanındaki çalışma deneyimlerinden yola çıkarak kendi kuşaklarını ara kuşak olarak tanımladılar. Bir üst kuşakla dengeli ilişki yürüten, o kuşağın politik deneyimlerinden etkilenerik politikleşmiş, ancak zaman içinde sıkışmaları fark ederek yeni arayışlar içine girmiş, bu nedenle bir sonraki kuşakla da bağları olan ara bir kuşak tanımı öne çıkıyor:

Şu an ağırlıklı olarak benden üst kuşakla birlikteyim. Benim dahil olduğum, birlikte insan hakları mücadelesi verdiğim grup genellikle 35-40 yaş üstü insanlar. Benim yaşadığım ayak kaydırma gibi şeylerin bizden sonra gelen kuşakla öyle olmadığını, herkesin birbirini tanıdığını ve birbirine daha çok destek olmaya başladığını ve herkesin kendi uzmanlaşmaya çalıştığı alanda, yani insan hakları içinde -LGBTİ+, mülteci, siyasi davalar, cezaevleri filan gibi- olduğunu ve buna saygı duyarak hareket ettiğini görüyorum. O yüzden de bence dayanışmadan gelen bir kuşak ve ara kuşak olarak biz, daha üst grupla iletişim kurmakta ve birlikte çalışmakta zorlanıyoruz.⁷³

Havle Kadın Derneği'nden görüştüğümüz feminist hak savunucusu ara kuşak olarak bir gerilim alanında olduğunu, daha çok çalışmak ve daha çok duyulmak arasında gidip gelen, kuşaklar arası bir farklılık olduğunu düşünüyor:

71 Mülakat no. 13, 13.06.2021, çevrimiçi.

72 Mülakat no. 10, 02.07.2021, çevrimiçi.

73 Mülakat no. 6, 27.05.2021, çevrimiçi.

Çok geçiş noktasındayım, hem bir önceki kuşağın yoğun çalışma düzenini biliyorum hem de alt kuşakla çalışıyorum ve çok arada bir pozisyon... İlk zaman tecrübelerimizde genelde başka derneklerde çalışmış kadınlar gelip kendi tecrübelerini aktarırdı. Yani orada da gönüllülük üzerinden bile o kadar fazla şey yapılmış ki, işte biz bilmem ne raporunu sadece gönüllü yapmıştık, işte projeye ne gerek var, işte bu finansal katkı olmadan da yapmayacaksa niye yapıyoruz zaten böyle şeyleri falan gibi bir algı vardı. Genelde böyle tabii ki bir üst kuşak bir alt kuşağı daha tembellikle suçluyor... Daha az sistematik olmak ile suçluyorlar. Ama sonuçta geldiğimiz noktada da onların yaptığı içeriklerin yaygınlaşma oranıyla şu an yapılan niteliksiz addedilen içeriklerin yaygınlaşma oranları çok farklı. Şu an küçücük bir görseli, en basit haliyle çok rahat bir şekilde yaygınlaştırabiliyorken ya da gündem haline getirebiliyorken başka bir dünyada, yani onların yazdığı o dev raporları on kişi, on beş kişi okudu. Bunu her zaman yeni kuşak hissediyor. Hep böyle bir gerilim alanı var. Daha çok çalışmak, daha çok duyulmak arasında aslında...⁷⁴

Görüştiğimiz bu katılımcı, bu gerilimin büyük oranda geleneksel iş yapma biçimlerinden de kaynaklandığını düşünüyor. Uzun süren toplantıların, okunması güç raporların, hızlı ve pratik bilginin “niteliksiz” görülerek kenarda bırakılmasının sivil toplum deneyimindeki temel gerilim noktaları olduğunu ifade ediyor. Yeni araçlar arasındaysa yıllara yayılan birlikteliklerden öte, temel dert edinilen meseleye ilişkin bir araya gelinen, çözüm üretilen ve kendi içinden yeni formlar oluşmasına imkân veren tarzların sivil alanın gelişmesine olanak sağlayacağını ifade ediyor.

Görüşmelerimizde kamuoyunda popüler olduğu haliyle Z kuşağının –kadınların ifadeleriyle “yeni kuşağın”– farklı deneyimlerden, kuşaklardan ve tecrübelerden gelenler için yeni öğrenme alanları yarattığı sıkça söylendi. Dijital mecralardaki anonim, gündelik dilin öne çıktığı ve özel olanın/alanın sorunsallaştırılmasını merkeze alan paylaşım pratikleri söz konusu öğrenme alanlarını çoğaltıyor. Kendini “ara kuşak”tan gördüğünü ifade eden hak savunucusu yeni kuşağın oldukça özgüvenli olduğunu, kendi kuşağı ile kıyaslandığında gündelik hayatın, özel olanın bilgisine daha çok sahip olduklarını söylüyor:

(...) daha sağlıklı bir şeyi de daha aktif olarak buna katılan ve ne istediğini bilen ve belki hani bizim maruz kaldığımız işte farklı şekilde mücadele etmek zorunda kaldığımız şeylere zaten en başından eyvallahı olmayan ve o ayrımcılığın kendisini en başından beri yapmayan bir şey var, kuşak var...⁷⁵

birilerinin sosyal medyadan bunu yapıyor olması ve dile getiriyor olması, sadece hashtag ile sınırlı kalmayacak bir şekilde, bence çok kıymetli. Çünkü gerçekten sokakta olduğundan çok daha fazla bir gruba da etki edebiliyorsun bir taraftan. (...) Benim zamanımda böyle bir podcastler olsaydı eğer, en azından bu kadar toksik şeyi yaşamayabilirdik, belki her şey daha farklı olabilirdi.⁷⁶

Çeşitli feminist ağlarda ve örgütlenmelerde yer alan katılımcıya göreyse feminist hareket bugüne kıyasla eskiden daha kuşaklararası bir özelliğe sahipken son yıllarda “daha tek kuşak, daha genç” bir tarz öne çıkıyor. Görüşmelerimizde bahsedilen ara kuşak tanımını takip ederek kendi kuşağının “yaşça daha büyük ve yaşça daha küçük insanlarla bir arada politika yapma deneyimine”⁷⁷ sahip olarak belki de son kuşak olabileceğini ifade ediyor ve bu farklılaşmanın

74 Mülakat no. 26, 24.05.2021, çevrimiçi.

75 Mülakat no. 30, 25.06.2021, çevrimiçi.

76 Mülakat no. 6, 27.05.2021, çevrimiçi.

77 Mülakat no. 13, 13.06.2021, çevrimiçi.

temel nedeniniyse politika yapma araçlarında yaşanan radikal değişime ve bu araçları artık daha ziyade dijital mecraların belirlenmesine bağlıyor. Feminizmin giderek queer'leşmesi, politik dilin çok hızlı değişim potansiyelleri barındırması ve ifade biçimlerinin gündelik olana giderek daha yakın olması yeni kuşağın hareketlere ilgisini artırıyor.

V. SONUÇ

Bu raporun öncelikle içinden geçtiğimiz zor zamanlarda feminist, queer ve Kürt kadın örgütlenmelerinin çalışmalarını, öznelerin hareketlerde, kurumlarda ve ağlardaki var olma biçimlerini ve deneyimlerini insan hakları ve hak savunuculuğu alanı içerisinde düşünmeye imkân sağlamasını amaçladık. Elbette her biri titizlikle ve ayrı ayrı incelenmeyi hak eden birbirinden önemli birçok konuyu bir arada ele almanın güçlüklerini belirtmek gerekiyor. Fakat her şeyden önce, araştırmanın bütününde sorunsallaştırmayı arzuladığımız hak savunuculuğu alanının cinsiyetli yapısı ve öznelerin cinsiyetli deneyimlerini, bu raporda, farklı hareketleri düşünerek ele almaya çabaladık. Bu anlamda bu çalışma, özellikle son yıllarda sivil alanın daralmasını takiben kadınların ve LGBTİ+ların yaşadığı hak ihlallerine, dar alanlardaki dayanışma ilişkilerine, örgütlenme imkânlarına ve birbirleriyle bakışumlu politika yapma güzergâhlarına bakmayı amaçladı.

Raporda da belirtildiği üzere, görüştüğümüz kişilerin önemli bir kısmı kendini LGBTİ+ ve feminist hareketin içinde görürken, güncel olarak bir örgütlenme deneyiminin içinde olanların sayısı ise daha azdı. Kişisel öykülerinde öne çıktığı gibi öğrencilik yıllarında, sivil alanın görece özgürlük alanlarına sahip olduğu zamanlarda ya da profesyonel olarak sivil toplumun içinde henüz yer almadan önce söz konusu hareketlerin içerdiği aktivist ağlara dahil olduklarını gördük. LGBTİ+ ve feminist ağların dijital alanlardaki aktif varoluşu, sosyal medyanın güncel tartışmaların takibine büyük olanak sağlaması, sokağın giderek ifade alanının dışına çıkmasıyla birlikte dijital kamusal alanların yan yanalığının farklı biçimlerine olanak sağlaması gibi nedenlerle hareketlere dahil olma aidiyetlerinin biçim değiştirdiğini söylemek mümkün. Öte yandan, feminist ve LGBTİ+ harekete dahil olma tarzlarının son yıllarda çeşitlenmesi, yeni kuşak queer ve feministlerin öznellikleri etrafında şekillenen dernekler ve ağlar aracılığıyla sivil alana katılması müdahillik biçimlerini çeşitlendirmiş görünüyor. Bu deneyimlerin artması aktivizm yapma, politika üretme ve sivil alanın içerdiği ilişki biçimlerinin daha çok sorgulanmasını beraberinde getirmiş durumda. Yerleşik hiyerarşiler ve cisgender-hetero erkek dominasyonunun neden olduğu cinsiyetçi ilişki biçimleri önceye kıyasla giderek daha fazla sorunsallaştırılıyor. Bunun yanı sıra, feminist hareket ve ağlar içerisinde queer temsiliyetlerin artmasıyla kadın kategorisi yeniden ele alınıyor, biyolojik cinsiyet indirgemeciliğine dayanan cinsiyet rejimlerine/argümanlarına itirazlar artıyor ve LGBTİ+ hareket ve ağlarla temas kanalları üzerine daha çok kafa yoruluyor.

Her ne kadar feministler insan hakları hareketinin içinde uzun yıllardır bulunuyor olsa da bu alan, görüşmelerimizde de belirtildiği gibi, tarihsel olarak ağır hak ihlallerini merkezine alan mücadelelerin sorumluluğunu taşıyanların alanı olarak görülüyor. Farklı kuşaklardan ve hareketlerden katılımcılar çoğunlukla insan hakları alanı için benzer yorumlarda bulunuyorlar. Bu tarifi içerisinde hareketlerde yer alan özneler birbirini görerek ve öğrenerek politika yapma kanallarının yaşamsallığını ısrarla vurguluyorlar. Ancak raporun üzerinde durduğu gibi, barış sürecinin sonlamasının ardından dalga dalga gelen baskıcı ve güvenlikçi politikalar, hareketlerin hayatta kalmaya ve güvenli alanlar oluşturmaya öncelik vermesine

neden oluyor. Sivil toplum alanında, özellikle sıklaşan denetimlere karşı birbirinin can simidi olacak dayanışma ağları kurulurken hareketlerin henüz bu mekanizmaları karşılıklı olarak sağlayabilmiş olduğunu söylemek oldukça güç. Kürt kadın hareketinin 2015'ten bu yana giderek artan şiddet sarmalı içerisinde "terörle mücadele" stratejileri ile kriminalize edilmeye çalışılması karşısında yeterince destek ve dayanışma göremediğini eklemek gerekiyor. Feminist, LGBTİ+ ve Kürt kadın örgütlerinin OHAL öncesinde barış, hakikat ve adalet mücadelesi temelinde inşa ettiği ortaklıklar bugün çoğunlukla sönümlenmiş durumda. Dolayısıyla, ortak zeminlerin yok olması, hedef haline gelen Kürt kadın hareketi öznelerinin yargı tacizleri ve baskılar karşısında neredeyse tek başına mücadele etmek zorunda kalmasına yol açıyor.

Umarız bu rapor zor zamanlarda dayanışma ilişkilerini, eksik kalanları ve birbirine nefes/can simidi olabilecek alanların varlığının ne kadar yaşamsal olduğunu bir kez daha hatırlatır, toplumsal ve politik koşullar imkân verdiğinde yeniden kamusal alanda yer alacak öznelerin gücünü, neşesini ve inadını hayal etmesine vesile olur.

www.hm-berlin.org

BERLİN **HAFİZA**
MERKEZİ